

PSZICHOANALÍZIS

DR S. FREUD

bécsi egyetemi tanártól

ÖT ELŐADÁS
A WORCESTERI (MASS.) CLARK-UNIVERSITY
ALAPÍTÁSÁNAK HÚSZÉVES EMLÉKÜNNEPÉN
(1909 SZEPTEMBER)

FORDÍTOTTA

Dr. FERENCZI SÁNDOR

ideg orvos

HARMADIK KIADÁS

BUDAPEST

DICK MANÓ KIADÁSA. (ERZSÉBET-KÖRÚT 14.)
1919.

ELŐSZÓ AZ ELSŐ KIADÁSHOZ.

A Boston melletti Worcester (Massachusetts) amerikai város egyeteme, a *Clark University*, 1909-ben ülte meg alapításának huszadik évfordulóját s ebből az alkalomból az egyetem meghívására több hírneves tudós, köztük *Rutherford* fizikus, *Fr. Lowell* csillagász, *Freud* bécsi egyetemi orvostanár, előadás-sorozatokat tartottak az ott összesereglett amerikai tudósok előtt. *Jung* és én, kik elkísértük Freudot tengerentúli útjára, tanúi voltunk annak a nagy méltánylásnak, mellyel ott a pszichoanalízis tanításait fogadták. Azok közül, akik a lélekelemzés iránt különös érdeklődést tanúsítottak, felemlíthetem *Stanley Hall-t*, a Clark-University rektorát és jeles amerikai pszichológust, *Putnam* professzort, a neurológia tanárát a bostoni Harvard-egyetemen, *A. Meyer-t*, a newyorki Columbia-University pszichiáterét, *William James-t*, a nemrég elhunyt filozófust. Tan ásíthatom, hogy az összes elhangzott előadások közül a Freud és Jung előadás-sorozata örvendett a legnagyobb látogatottságnak. Az egyetem mindkettőjüket „Ll. D.“ („Doctor of Laws“) címmel, vagyis a legmagasabb egyetemi rangfokozattal tüntette ki. Távozásunk előtt a jelen volt pszichológusok és elmeorvosok kérésére Stanley Hall külön ankétot hívott össze a pszichoanalízis problémáinak tárgyalására, amelyen a hozzánk intézett kérdésekből és válaszaink helyes értelmezéséből már eleve azt a reményt meríthettük, hogy Amerikában e tanítások termékeny talajra

hullottak. Az események e jóslatunkat valóra váltották. Nem sokkal azután, hogy az „Internationale Psychoanalytische Vereinigung“ Európában megalakult, létrejött a nemzetközi egyesülés amerikai osztálya, melynek elnöke *Putnam* professzor, a tagok közül pedig különösen *dr. A. A. Brill* (New-York) és *Prof. E. Jones* (Toronto), már eddig is jelentékeny irodalmi munkásságot fejtettek ki a lélekelemzés terén.

Különös hálánkra tarthat számot a Clark University már csak azért is, mert alkalmat adott Freudnak a lélekelemzés tanításainak rövid és velős összefoglalására, melyet azóta a legtöbb európai nyelvre lefordítottak. Örömmre szolgál, hogy ezen előadásokat s velük az első magyar Freud-könyvet olvasóközönségünk számára is hozzáférhetővé tehetem.

Budapest, 1912.

Dr. Ferenczi Sándor.

ELŐSZÓ A MÁSODIK KIADÁSHOZ.

Ha *Freud* „Öt előadása“ a mai viharos idők közepett is annyira kelendő, hogy új kiadása vált szükségessé, úgy ez mindennél jobban bizonyítja, mily széles körben keltett érdeklődést. De bizonyossága ez egyúttal annak is, hogy a tudományos igazság vonzóerejét még a legizgatóbb aktualitás sem tudta teljesen megsemmisíteni. Igaz, hogy a pszichoanalízis maga is izgató problémákat vet fel, melyek következményeikben talán messzebb fognak hatni még azoknál az eseményeknél is, amelyeknek ma vagyunk tanúi. Mert az emberi lélek jobb megismerése a kultúrát egész új irányokba terelheti, míg külső események — mint a világ eddigi történelme mutatja — belátható idők óta alig változtattak valamit az ember természetén.

Budapest—Pápa, 1915. márciusában.

*

A harmadik kiadás változatlan.

Budapest, 1918. december havában.

F.

I.

Hölgyeim és uraim! Az újdonság és szokatlanság zavaré érzéseivel kell küzdenem, mikor most az Új Világrész tudni vágyó közönsége előtt mint előadó jelenek meg. Úgy hiszem, ezt a megtiszteltetést csak annak a kapcsolatnak köszönhetem, mely nevemet a pszichoanalízishez fűzi, s ezért a pszichoanalízisről szándékozom Önökhöz beszélni. Megkísérlem, hogy igen rövid és tömör áttekintésben mutassam be Önöknek ezen új vizsgáló és gyógyító módszer keletkezésének és fejlődésének történetét.

Ha érdem volt a pszichoanalízis létrehozása, úgy ez az érdem nem az enyém. Megalkotásának legelső munkájában nem vettem részt. Még tanuló voltam és utolsó vizsgálómat tettem le, mikor egy másik bécsi orvos, *dr. Breuer József*¹ vette ezt az eljárást először alkalmazásba egy hisztériában megbetegedett leánynál (1880—1881). Mindenekelőtt ezzel a káresettel és gyógykezelésének történetével fogunk tehát most foglalkozni. Részletes leírását megtalálhatják a „*Studien über Wysterie**” című könyvben, melyet később *dr. Breuer* és én adttmk ki*

Előbb még csak egy megjegyzést kell tennem. Örömmel vettem tudomást arról, hogy hallgatóim többsége nem tar-

¹ *Dr. Breuer József*, szül. 1842-ben; a cs. tud. akadémia levelező tagja; ösmeretesekek dolgozatai a lélekzészről és az egyensúlyszerv élettanáról.

² *Studien über Hysterie* 1895. Fr. Deuticke, Wien. 3. kiadás. Amivel én járultam hozzá e könyvhöz, abból *dr. A. A. Brill* (New-York) több részletet lefordított angolra. (Selected papers on hysteria and other diases by *S. Freud*).

tozik az orvosi rendhez. Nos, ne tartsanak attól, hogy különös orvosi elő műveltségre van szüksége annak, aki közléseimet meg akarja érteni. Egy darabig, igaz, együtt fogunk haladni az orvosokkal, de csakhamar különválnok tőlük és követni fogjuk dr. Breuert egészen sajátyszerű úton.

dr. Breuer betege, egy 21 éves, nagy szellemi tehetséggel megáldott leány, két évnél tovább tartó betegségének folyamán egész sorát mutatta a testi és lelki zavaroknak, melyek nagyon rászolgáltak arra, hogy komolyan vegyék őket. Mereven benuit és érzéketlen volt mind a két jobboldali végtagja, időnként ugyanígy volt megtámadva testének bal fele, felléptek továbbá nála: zavarok a szemmozgásokban és a látóképesség különféle hiányosságai, nehézségek a fejtartás körül, heves ideges köhögés, undorodás a táplálékfelvételtől és egy ízben hetekig tartó képtelenség az ivásra, dacára a kízó szomjúságnak; a beszélőképesség lefokozódása, mely odáig fejlődött, hogy képtelen volt anyanyelvén beszélni, vagy azt megérteni; végül önkívületi, zavarodottsági, dehralo, egész egyéniségét megváltoztató állapotok, melyekkel később kell majd foglalkoznunk.

Ha Önök ilyen kórállapotról hallanak, még ha nem is orvosok, hajlandók lesznek arra a feltevésre, hogy itt súlyos betegségről, hihetőleg agybajról van szó, mely kevés kilátást nyújt a gyógyulásra és valószínűleg csakhamar megöli a beteget. De az orvosi tudomány azt tanítja — és e tanítást jegyezzek meg maguknak, — hogy még az ily súlyos jelenségekkel járó kóresetek egy részével szemben is jogosultabb egy más, sokkalta enyhébb megítélés. Ha az ily betegségi jelenségcsoport ifjú nőnél fejlődik ki, kinek az élet fenntartásához nélkülözhetetlen szervei (szíve, veséje) a tárgyi vizsgálatnál épeknek bizonyulnak, de aki súlyos kedélyi rázkódításokon ment keresztül; ha továbbá az egyes szimpptomak bizonyos finomabb részletekben nem felelnek meg a súlyosabb esetben jogosult várakozásoknak: akkor az orvosok

az ily esetet nem veszik túlságos komolyan. Azt állítják, hogy ilyenkor az agynak nem szervezeti bántalmáról van szó, hanem arról a talányos, a görög medicina idejében *hisztériának* elnevezett állapotról, amely a súlyos betegségi állapotoknak egész sorát tudja utánozni. Ilyen esetekben nem is féltik a beteg életét, sőt valószínűnek mondják, hogy egészsége talán tökéletesen helyre is áll. Nem mindig nagyon könnyű az ily hisztériának megkülönböztetése súlyos szervezeti bántalmaktól. De nekünk itt nem kell tudnunk, hogyan történik az efajta differenciáló diagnózis; nekünk elég annyit tudnunk, hogy épen *Breuer* betegének esete olyan volt, hogy itt egy szakértő orvos sem kételkedhetett a hisztéria diagnózisában. Pótlólag azt is felemlíthetjük itt a betegség történetéből, hogy a bántalom aközben lépett fel, hogy a leány gyöngéden szetett atyját súlyos és halálosan végződött betegsége alatt ápolta, mígnem — maga is megbetegedvén — az ápolással fel kellett hagynia.

Idáig hasznunkra vált egy úton haladni az orvosokkal, de most csakhamar el fogunk tőlük válni. Tévednének ugyanis, ha azt hinnék, hogy az által, hogy a súlyos, organikus agybántalom felvételének helyébe a hisztéria diagnózisa lép, lényegesen több kilátása volna a betegnek arra, hogy az orvos segítsen is rajta. Az agy súlyos megbetegedésével szemben az orvosi mesterség a legtöbb esetben tehetetlen, de a hisztériás bántalommal sem tud mit kezdeni. A természet kegyes jóságára kell bízni, hogyan és mikor van kedve a reményteljes kilátásokat valóra váltani.¹

A hisztéria felösmerése tehát a beteg helyzetét kevésbé változtatja meg; annál lényegesebben megváltozik utána az orvos viselkedése. Megfigyelhetjük, hogy az orvos a hiszté-

¹ Tudom, hogy ez az állítás ma már nem állja meg a helyét, de ebben az előadásban magamat és hallgatóimat az 1890. előtti időbe vezetem vissza. Hogy a viszonyok azóta megváltoztak, abban épen azoknak a törekvéseknek van nagy részük amelyeknek történetét vázolólok.

riással egész másképp bánik, mint organikusan beteg emberrel. Amannak a baja iránt nem akar olyan részvétet tanúsítani, mint emezé iránt, mert a hisztériának a baja sokkal kevésbé komoly és mégis mintha azzal az igénnyel léf?ite fel, hogy komoly baj számba vegyék. De ehhez még egyéb is járul. Az orvosnak, aki tanulmányai közben oly sok mindennel megösmarkedett, ami az avatatlan előtt titokzatos marad, módjában volt egyes betegségek okairól és az ezekre jellegzetes elváltozásokról, például az agyvérzésről és agydaganatról, fogalmat alkotni; amennyiben aztán ez a tudása alapos és helyes, módot ad neki arra is, hogy a köreset egyes jelenségeit megértse. A hisztériás tünetek részleteivel szemben azonban egész tudása, boncolástani, élettani, kórtani előképzettsége csődöt mond. Nem érti meg a hisztériát, laikusként áll vele szemben maga is. Nos és ez nem eshetik jól olyasvalakinek, aki egyébként olyan sokra tartja a tudományát. Így aztán a hisztériások nem számíthatnak az orvos rokonszenvére, ki őket oly szemmel nézi, mint akik az tudományának törvényeit nem respektálják, vagy mint ahogy az igazhivő néz az eretnekekre; minden rosszat feltételez róluk; túlzással, szándékos megtévesztéssel, színleléssel vádolja es azzal bünteti őket, hogy megvonja tőlük érdeklődését.

Ez a vád nem érhetne azonban *dr. Breuert* a betege részéről; ő rokonszenvvel és érdeklődéssel foglalkozott a páciensével, ha eleinte nem is tudott segíteni rajta. Valészínű, hogy ezen érdeklődésének létrejöttéhez hozzájárultak a beteg azon kitűnő szellemi és jellembeli tulajdonságai is, amelyekről a kórtörténet tesz bizonyosságot. E szeretetteljes megfigyelés révén csakhamar rá is akadt Breuer az útra, amelyen az első segélynyújtás lehetségessé vált.

Feltűnt, hogy a beteg önkívületi állapotában, zavarodottságtól kísért lelki alterációjában, gyakran egyes szavakat mormogott, melyek azt a benyomást keltették, mintha azok

valamely gondolkodását foglalkoztató, összefüggő lelki tartalom töredékei volnának. Erre az orvos, aki e szavakról jelentést tétetett magának, a hipnózis egy nemébe ejtette betegét és el-elismételgette előtte e szavakat, azzal a célzattal, hogy az majd tovább fűzi a hozzájuk kapcsolódó gondolatokat. Ez tényleg be is következett s a beteg ilyenformán reprodukálta orvosa előtt azokat a pszichikus történéseket, amelyek az önkívület alatt mentek végbe benne s melyeknek azok az elejtett szavak csak áruló jelei voltak. Mély szomorúság, gyakran költői szépség is jellemezte ezeket a fantáziákat, vagy ahogy mi mondanók: nappali álmodozásokat, melyeknek kiinduláspontja rendszerint egy atyja betegágyánál örökös leány szituációja volt. Ha azután az ilyen fantáziák egy sorát elbeszélte, mintha megkönnyebbült és a normális lelki élethez visszatért volna a beteg. Ez az enyhülés több órán át tartott, de másnap újabb önkívület váltotta fel, melyet azután ugyanily módon szüntetett meg az újonnan képződött fantazmák elbeszélése. Nem lehetett kitérni az elől a benyomás elől, hogy az a pszichikus elváltozás, mely az önkívületi állapotokban megnyilvánult, e rendkívüli indnlatteljes fantáziaképződményektől okozott ingernek volt a következménye. Maga a leány, ki betegségének ezen időszakában sajátságoskép csak az angol nyelvet tudta megérteni és beszélni, ezt az újfajta gyógykezelést „talking-cure“-nak keresztelte el, vagy tréiásan „chimney sweeping“-nek nevezte.¹

Csakhamar, szinte véletlen folytán, kiderült, hogy a léleknek ilyen tisztara-seprésével többet is el lehet érni, mint az újra meg újra visszatérő lelki homályok múló feltisztulását. Betegségi tüneteket is sikerült eltüntetni, ha a beteg a hipnózisban, indulatmegnyilvánulásai közepett, visszaemlékezett arra, hogy mely alkalommal és milyen összefüggésben

*Talking-cure — csevegési kúra. Chimney sweeping — kéményseprés. (Ford.)

léptek fel azok a tünetek legelőször, is nyáron, mikor nagyon nagy hőség uralkodott, a beteget igen kínozta a szomjúság, mert — anélkül, hogy okát tudta volna adni — hirtelen lehetetlenné vált innia. Felemelte az epedve kívánt vízzel telt poharat, de mihelyt ajkához ért vele — eltolta magától, mintha víziszonyban szenvedne. Ezekben a pillanatokban nyilván önkívületben is volt. Csupán gyümölcssel, dinnyével és hasonló dolgokkal táplálkozott, hogy kínos szomjúságát enyhítse. Mikor ez az állapot már vagy hat hétig tartott, egyszer csak a hipnózisban angol társalkodónőjére terelődtek gondolatai, akit nem kedvelt; azután az undor kétségtelen jeleit mutatva, elbeszélte, hogyan került egyszer annak a szobájába s mint látta ott, hogy annak kis ölebe, az az utálatos, pohárból ivott. Nem szólt azonban a társalkodónőnek a látottakról semmit, mert nem akarta megsérteni. Miután elfojtott bosszankodásnak — ezen elbeszélés közben — erélyesen kifejezést is adott, inni kívánt a beteg, akadály nélkül megivott jó adag vizet és az ajkaihoz emelt pohárral kezében ébredt fel a hipnózisból. Ezzel a tünet egyszerismindenkorra el is múlt.¹

Engedjék meg, hogy egy keveset időzzünk ennél a tapasztalatnál. Soha hisztériás tünetet azelőtt ily eszközökkel még nem szüntetett meg senki és nem hatolt be ily mélyen okainak megértésébe. Következményeiben nagy jelentőségű felfedezést jelent tehát ez, ha beteljesedik az a várákozás, hogy a betegnek még más kórtünetéről vagy épen valamenynyiről kiderül, hogy azok ugyanily módon keletkeztek és ugyanígy szüntethetők meg. *Breuer* nem sajnálta a fáradságot, hogy erről meggyőződést szerezzen és tervszerűen kezdte kutatni a többi és súlyosabb betegségi tünetek keletkezési történetét is. Valóban úgy is volt; csaknem minden tünet így jött létre és maradványa, ha úgy tetszik: csapadéka volt indulatteljes élményeknek, amelyeket mi ezért

¹ Studien über Hysterie II. kiadás. 26.

később „lelki traumáknak“ neveztünk el; és a tünetek sajátossága érthetővé vált, ha sikerült az azt okozó traumatikus eseménnyel vonatkozásba hozni. Szakkifejezéssel élve: a tüneteket azok az események *determinálták*, amelyeknek emlékezeti maradványai gyanánt szerepelnek; tehát nem kei! őket többé a neurózis önkényes és talányos alkotásainak tekinteni.

Meg kell azonban említeni, hogy egy tekintetben nem felelt meg teljesen a tapasztalat ennek a várákozásnak. Nem mindig egyetlen élmény maradványának bizonyult a tünet hanem többnyire számos, néha igen sok hasonló és ismételi trauma hatott közre létrejötténél. A kórokozó emlékek egész láncolatát kellett azután kronologikus sorban visszaidézni és pedig fordított sorrendben: az utolsót elsőnek, az elsőt utolsónak és teljességgel lehetetlen volt a legelső és gyakran leg-hatásosabb traumához a később törtétek átugrásával hozzáférdőzni.

Bizonyára azt kívánnák most, hogy az előbbi eseten kívül, amelyben a „víziszony“ a pohárból ívó kutya undorító emlékében lelte magyarázatát, még több példát is hozzak fel hisztériás tünetek keletkezésére. De ha programomat be akarom tartani, csak kevés példára szorítkozhatott. *Breuer* elbeszéli, hogy a beteg látási zavarai bizonyos jele- netekre voltak visszavezethetők, amikor „a páciénstől, ki könnytelt szemekkel ült a beteg ágyánál, az atyja hirtelen azt kérdezte, hány óra van; mire a leány, zavaros lévén a látása, erőlködött, hogy tisztán lásson, közel vitte az órát a szeméhez, úgy, hogy az óra számlapját igen nagynak látta, (makropsia és strabismus conc.); vagy megerőltette magát, hogy könnyeit elfojtsa, nehogy a beteg a sírást észrevegye.“¹ Egyébiránt valamennyi pathogén benyomás abból az időből származott, amikor atyjának ápolásában részt vett. Egyszer

¹ Studien über Hysterie. II. kiadás. 31. 1.

nagy aggodalom közepett virrasztott éjjel a láztól gyötört betegnél, hozzá még feszült várakozásban is, mert Bécsből egy sebésznek kellett érkeznie az operációhoz. Anyja egy időre eltávozott és Anna a betegágyánál ült, jobb karját a szék támlájára fektetve. Az éber-álmodozás egy neme vett rajta erőt; úgy látta, mintha a fal mellől egy fekete kígyó közelednék a beteghez, hogy megharapja. (Valószínű, hogy a ház mögötti réten valóban akadt egy-egy kígyó s a leány attól valóban megijedt valamikor, úgy hogy ez szolgáltatta az anyagot a hallucinációhoz.) El akarta űzni az állatot, de jobb karja, mely a széktámláról lecsüngött, mintha meg lett volna bénulva, „elzibbadt“, érzéketlen és béna lett, s mikor odanézett, ujjai kígyócskákkaá változtak át; valamennyinek halálfeje volt (a körmök helyén). Valószínűleg próbálgatta is a kígyót bénult jobb kezével elkergetni és ez által jutott az érzéketlenség és a bénulás a kígyóhallucinációval képzet-társulási kapcsolatba. Mikor a látomány eltűnt, szorongásában imádkozni akart, de akármelyik nyelven próbált, egyiken sem tudott beszélni, míg végül egy *angol* gyermekvers jutott eszébe, mire ezen a nyelven tovább is bírt gondolkozni és imádkozni. Miután ennek a jelenetnek az emléke is felidéződött a hipnózisban, eltűnt a jobb kar merev bénulása is, amely pedig a betegség kezdete óta fennállott s ezzel a kezelés is befejeződött.

Mikor néhány évvel később a Breuer-féle vizsgáló és gyógyító módszert a magam betegeinél is kezdtem alkalmazni, tapasztalataim teljesen megegyeztek az övével. Egy körülbelül 40 éves hölgy tic-ben szenvedett, mely abban állott, hogy minden felindulásnál érthetetlen okból sajátságosan csettintenie kellett a nyelvével. E tünet két élményben gyökeredett, melyeknek közös jellemzője az volt, hogy mindkét esetben erősen feltette magában, hogy a világrt sem fog lármát csinálni és mégis mindkét alkalommal épen

ezzel a zörejjel volt kénytelen, mintegy akarata ellenére, megtörni a csendet. Az egyik alkalom az volt, mikor nagynehezen sikerült beteg gyermekét elaltatnia és feltette magában, hogy nagyon fog vigyázni a csendre, nehogy felkeltse őt; a másik alkalommal, mikor két gyermekével kikocsizott, a lovak a zivatartól megbokrosodtak s ő gondosan kerülni akart minden zajt, hogy a lovakat még jobban meg ne riassza.² A sok közül csak erre az egy példára hivatkozom, a „Studien über Hysterie“-ben azonban számos példa van közölve.³

Hölgyeim és uraim, ha megengedik nekem, hogy kissé általánosítsak, ami különben ily rövidre szabott közleményeknél el sem kerülhető, az eddig említett tapasztalatokat ebben a formulában foglalhatom össze: *Hisztériás betegeink visszaemlékezéseiben szenvednek. Kórjelenségeik maradványai és emlékezeti szimbólumai bizonyos (megrázó) élményeknek. S ha ezeket más területről vett egyéb emlékezeti szimbólumokkal összehasonlítjuk, talán sikerül e jelképeség megértésébe mélyebben behatolnunk.* Azok a szobrok és emlékkövek, melyekkel nagy városainkat ékesítjük, szintén nem mások, mint ilyen emlékezeti jelképek. Ha *London* utcáin sétálnak, a város egyik legnagyobb pályaudvara előtt, dúsán felékesített gót oszlopra fognak akadni; ez a *Charing Cross*. A XIII. században a Plantagenet-házból származó ősi királyok egyike, ki imádott királynőjének, Eleanornak, holt-tetemét Westminsterbe vitette át, gótikus keresztet emeltetett minden egyes állomáson, ahol a koporsót a földre helyezték és a *Charing Cross* az utolsó ilyen emlékoszlop, amely a

¹ 1. c. 43. és 46.

² Válogatott fejezetek e könyvből, kiegészítve néhány későbbi keletű, a hisztériánál szótó értekezéssel, újabban dr. A. A. Brill fordításában (New-York) angolul is megjelentek. A fordítás címe: „Selected papers on Hysteria und other neuroses“ 190. (Ez a megjegyzés természetesen az amerikai hallgatónak szolt. A magyar olvasóközönség számára az eredeti német mű (1. f.) könnyebben hozzáférhető. Aki csak magyarul olvas találhat példákat „Lélekelemzés“, „Lelki problémák“, „Ideges tünetek“, „Hisztéria“ és „A pszichoanalízishaladása“ c. munkáimban. (Kiadja Dick M. Budapesten.) (Ford.)

gyászmenet emlékét máig megőrizte.¹ A város egy más pontján, nem messze a London Bridge-től, modernebb, magasba törő oszlopot pillanthatnak meg, amelyet egyszerűen „The Monument“-nek neveznek. Azt mondják, hogy ez meg annak a nagy tűzvésznek az emlékét örökíti meg, amely az 1666-ik esztendőben dühöngött azon a környéken és a város jó nagy részét elpusztította. Ezek az oszlopok tehát emlékezeti jelképek, csakúgy, mint a hisztériás tünetek; ennyiben tehát a hasonlat megállná a helyét. De vájjon mit gondolnának arról a londoni polgárról, aki még ma is fájó elérékenyüléssel áldogálna Eleanor királynő temetésének emlékoszlopa előtt, ahelyett, hogy a modern munkaviszonyok között olyan indokolt sietséggel dolga után menne és a ma uralkodó király ifjú nejeire gondolna örvendező szívvel? Vagy mint vélekednének arról a másikról, aki a „Monument“ eiótt sirva fakadna arra a gondolatra, hogy szülővárosa elhamvadt, holott azóta már rég és sokkal fényesebben újra felépült? Már pedig minden hisztérikus és neurotikus úgy viselkedik, mint ez a két élehetetlen londoni lakos; nemcsak hogy visszaemlékeznek a rég elmúlt fájdalmas eseményekre, hanem érzelmvilágukat is hozzájuk fűzik, nem tudnak a múlt benyomásaitól szabadulni és miattuk a valóságot és az elő jelent elhanyagolják. A lelki élet rögzítődése a kórákozó traumákhoz: egyike a neurózis legfontosabb és gyakorlatilag legjelentősebb jellemző vonásainak.

Szívesen igazat adok Önöknek, ha ezzel szemben — amint előre sejtem — Breuer betegének kórtörténetére gondolva, egy ellenvetést tesznek. Tény, hogy a betegnek valamennyi lelki rázkódtatása abból az időből származik, mikor beteg atyját ápolta és így nála a tüneteket csak az apa betegségének és halálának emlékezeti jelképeiül tekinthetjük. E

¹ Helyesebben: az emlékoszlopnak későbbi időből származó másolata. Maga a *Charing* szó, mint *dr. E. Jones-től* értesültem, állítólag a *Chere reine* szavakból keletkezett.

tünetek tehát a gyász megnyilatkozásai és az elhunyt emlékéhez való rögzítődés — ily rövid idővel a halál után — épen nem mondható kórosnak, hanem egészen normális érzelmi folyamat. Mindezt megengedem; *Breuer* betegénél nem valami feltűnő dolog, hogy ő e traumákhoz rögzítődött. De más esetekben, például annál a nőnél, kit tic-je ellen gyógykezelttem, az előidéző események egyike több mint tizenöt, másika tíz évvel azelőtt történt; itt már nyilvánvaló a rmlton való tapadás jellege és *Breuer* betege később valószínűleg szintén kifejezésre juttatta volna azt, ha nem került volna oly rövid idővel a rázkódások kiállása és a tünetek fellépése után a *kathartikus* gyógykezelés alá.

Eddigelé csak a hisztérikus tüneteknek a beteg élettörténetéhez való vonatkozását tárgyaltuk; *Breuer* megfigyeléseinek két más mozzanatából azonban útmutatást szerezhetünk arra is, hogyan kell értelmeznünk a megbetegedés és a meggyógyulás folyamatát. Mindenekelőtt ki kell emelni, hogy *Breuer* betege csaknem minden, reá kórosan ható helyzetben erős izgatottságot volt kénytelen elfojtani, ahelyett, hogy annak, az indulat megfelelő jeleivel, szavakkal, cselekményekkel, szabad folyást engedett volna. Annál a kis élménynél, melyben a társalkodónó kuttyája szerepelt, csupa tekintetből elfojtotta igen erős undorodásának minden megnyilvánulását; mialatt apja ágyánál virrasztott, szüntelenül gondja volt rá, hogy a beteg mit se vegyen észre az ő aggodalmából és fájdalmas lehangoltságából. Mikor azután később ugyanazokat az élményeket orvosa előtt reprodukálta, az egykor elfojtott indulat egész hevesességében kitört, mintha az egész közbeeső idő alatt csak félre lett volna téve. Mi több: a tünet, amely annak az eseménynek maradványa volt, akkor érte el hevességének tetőfokát, mikor a beteg a kórokozó emlékhöz mindjobban közeledett, majd annak tökéletes felderítése után hirtelen megszűnt. Másfelől a tapasztalat azt mutatta, hogy hiába emlékezett vissza a

beteg egyes jelenetekre az orvosnál, ha ez a visszaemlékezés valamely okból indulatkitörés nélkül következett be; ilyenkor a hatás elmaradt. Ezek szerint a megbetegedésnél, csakúgy, mint a gyógyulásnál, ezen indulatoknak a sorsa volt az irányadó, az indulatok pedig úgyszólván eltolható mennyiségek módjára viselkedtek. Elkerülhetetlennek látszott ezek után az a feltevés, hogy a betegség azért jött létre, mert a kórokozó helyzetekben képződött indulatok természetszerű lefolyásának útja el volt zárva és hogy a betegség lényege abban állott, hogy aztán azok a „bennrekedt“ indulatok rendellenes munka végzésére lettek felhasználva. Egyrészt a lelki életnek állandó megterheltetése és folytonos lelki izgalmak fonása lett belőlük, másrészt pedig szokatlan lelki *beidegzésekké* és gátlásokká alakultak át, vagyis a kóros testi tüneteit hozták létre. Ezt az utóbbi folyamatot „*hisztériás konverzió*“-nak neveztük el. Lelki izgalmaink egy része amúgy is, természetszerűen, a testi beidegzés útjára terelődik és ebből lesz az, amit a „kedélymozgalmak kifejeződésének“ nevezünk. Nos, a hisztériás konverzió csak túlságba viszi az indulattelt lelki folyamat lezajlásának ezt a részét, vagyis sokkal hevesebb és új utakra terelt kifejezését jelenti a kedélymozgalomnak. Ha egy folyam ágya két csatornába ágazik szét, azonnal megtelik az egyik, mihelyt a másikban a víz folyása akadályba ütközik.

Mint látják, azon az úton vagyunk, amely a hisztériának tisztán lélektani elmélete felé vezet, amelyen tehát indulati folyamatoknak juttatjuk a vezérlő szerepet. *Breaer-nek* egy másik megfigyelése azonban arra készítetett minket, hogy a beteges lelki történés jellemzésénél a tudati állapotnak tulajdonítsunk nagy jelentőséget. *Breuer* betegén, normális állapotától eltekintve, többféle változata volt észlelhető a lelkiállapotnak: az önkívület, zavartság, jellemváltozás állapotai. Normális állapotában mit sem tudott a kór-

okozó eseményekről s ezek összefüggéséről a kórtünetekkel: ezeket az eseményeket a beteg elfelejtette, vagy legalább is szétépte köztük a kórokozati összefüggés fonalát. Hipnózisba ejtván őt, meglehetősen nehéz munka árán sikerült; *azokat* a jeleneteket emlékezetébe visszaidézni és ez a visszaemlékezés! munka szüntette meg a tüneteket. Nagy zavarban volna az ember, hogyan értelmezze ezt a tényt; ha a hipnotizmus terén tett tapasztalatok és kísérletek neki mutatták volna meg a megértéshez vezető utat. A hipnotikus jelenségek tanulmányozása óta megbarátkoztunk azzal az eleinte különösnek tetsző felfogással, hogy egy és ugyanazon emberben több lelki csoportosulás is lehetséges, melyek egymástól meglehetősen függetlenek maradhatnak, egymás felől „mit sem tudnak“ és a tudatot felváltva ragadják magukhoz. Ilyenfajta esetek, amelyeket „double conscience“ névvel jelölnek, alkalmilag önként is kifejlődnek és így észlelhetők. Ha a személyiség ilyen kettéhasadásánál a tudat állandóan a lelki állapotok egyikéhez tapad, úgy *ezt* az állapotot *tudatos* lelki állapotnak, a tőle lehasadt lelki állapotot pedig *tudattalannak* nevezik.¹ Az úgynevezett posthipnotikus sugalmazás ösmert jelensége, amelynél a hipnózisban adott utasítás később, a rendes lelki állapot közben, parancsoló módon érvényesül, kitűnő példa arra, mikép befolyásolhatja a tudattalan a tudatos lelki világot, melynek a tudattalan parancsról sejtelve sincs és ezen minta szerint tényleg lehetséges is a hisztériánál szerzett tapasztalatok között eligazodni. *Breuer* azt a megoldást választotta, hogy a hisztériás tünetek ilyen különös lelki állapotok közben létesültek, melyeket ő *hipnoidok-nak* nevezett el. Azok az izgalmak, melyek ily hipnoid állapotban találják a lelkületet, könnyen válnak kórokozóvá, mert ilyen állapotban

¹ A német „unbewusst“ jelzőt a *tudattalan* vagy *tudat nélküli* szavakkal kellett fordítani, miután az *öntudattalannak* németül *bewusstlos* felel meg.

nincsenek adva az izgalmi folyamatok rendes lefolyásának feltételei. Így azután az izgalmi folyamatból szokatlan lelki képződmény, t. i. szimptóma alakú ki, ez pedig idegen test gyanánt ékelődik be a normális állapotba, amelyből viszont a hipnoid kórokozó helyzet emlékének tudata hiányzik. Nincs tünet amnézia, emlékezeti hiány nélkül, s ezen hiány pótlása egyértelmű azon feltételek megszüntetésével, amelyeknek a tünet keletkezését köszönheti.

Tartok tőle, hogy előadásomnak ez a része nem volt valami nagyon világos. De legyenek elnézők, hiszen újszerű és nehéz gondolatmenetről van itt szó, amelyet talán nem is lehet sokkal érthetőbben közölni, ami viszont azt bizonyítja, hogy megösmérésünk még nem hatolt nagyon a a dolog mélyére. Egyébiránt a *Bretter* alkotta „hipnoid“ elmélet gátlónak és feleslegesnek bizonyult, úgy, hogy azt a mai pszichoanalízis mellőzi. A továbbiak folyamán, legalább vázlatosan, meg fogják hallani, mily hatásokat és folyamatokat sikerült felfedezni a mögött a korlátozás mögött, amelyet *Breuer* emelt, mikor a hipnoid állapotok elméletét felállította. Igazat kellene Önöknek adnom akkor is, ha azt a benyomást szerezték volna, hogy a *Breuer* kutatásai csak igen tökéletlen elméletet és ki nem elégítő felvilágosításokat adhatnak a megfigyelt jelenségekről; de tökéletes elméletek nem hullanak az égből és még sokkal jogosabb volna bizalmatlanságuk az olyan valakivel szemben, aki már kutatásai kezdetén hiánytalan és kikerekített elmélettel hozakodnék elő. Az ilyen elméletről bizonyára kiderülne, hogy az csak alkotója okoskodásának a terméke, nem pedig a valóság előítélettől mentes kutatásának gyümölcse.

II.

Hölgyeim és uraim! Csaknem ugyanabban az időben, mikor *Breuer* a „talking-cure“-al kezelte betegét, kezdte el *Charcot* mester a párisi Salpétriére hisztérikusain azokat a vizsgálódásokat, amelyek hivatta voltak e bántalom megértésére új utat mutatni. E vizsgálatok eredményei azonban akkor Bécsben még nem lehettek ösmeretesek. De mikor körülbelül egy évtizeddel később *Breuer* és én nyilvánosságra hoztuk azt az előzetes közleményünket a hisztériás jelenségek lelki mechanizmusáról, mely *Breuer* első páciensének kathartikus gyógykezeléséből indult ki, akkor már egészen a *Charcot* kutatásainak hatása alatt állottunk. Betegünk kórokozó élményeit, mint lelki traumákat, egy sorba állítottuk azokkal a testi rázkódásokkal, melyeknek befolyását a hisztériás bénulásokra *Charcot* állapította meg; és *Breuer* felvétele a hipnoid állapotokról nem is volt egyéb, mint visszahatása annak a ténynek, hogy *Charcot* azokat a traumás bénulásokat hipnózisban mesterségesen is előidézte.

Maga a nagy francia megfigyelő, kinek 1885/86-ban tanítványa lettem, nem rokonszenvezett a pszichológiai magyarázatokkal; csak tanítványa, *P. Janet*, kísérelte meg mélyebben behatolni a hisztéria sajátos lelki folyamataiba és mi az ő példáját követtük, mikor a személyiség részekre hasadását és szétesését állítottuk elméletünk középpontjába. *Janet* a hisztériának egy oly teoriáját nyújtja, mely számol az öröklékenység és a degeneráció felől Franciaországban

uralkodó tanokkal. Szerinte a hisztéria az idegrendszer degeerativ elváltozásainak egy alakja, mely a lelki szinthezis veleszületett gyengeségében nyilvánul. A hisztériások eszerint eleve képtelenek volnának a lelki történések sokféleségét egy egységgé tömöríteni és innen származna hajlandóságuk a lelki disszociációra. Engedelmmükkel ezt én egy köznapias, de magyarázó hasonlattal próbálom érzékeltetni. *Janet* hisztérikusa olyan, mint az a gyöngé nő, ki bevásárolni ment és számos *dobozzal*, csomaggal megrakodva indul hazafelé, de két keze és tíz újjá segítségével sem tud a sok mindennel boldogulni, úgy, hogy csakhamar elejt egy csomagot. Mikor meg lehajol, hogy azt felemelje, egy másik esik ki a kezéből és így tovább. Nem nagyon jól vág össze a hisztérikusok ezen feltételezett lelki gyengeségével, hogy náluk a csökkent működés jelensége mellett, mintegy kárpótlásképpen, a teljesítőképeség részleges fokozódásának példái is megfigyelhetjük. *Breuer* nőbetege, ugyanakkor, mikor anyanyelvét és az angolon kívül minden nyelvet, amit tudott, elfelejtett, az angol nyelvtudásban oly tökéletességre emelkedett, hogy ha német könyvet adtak a kezébe, lapról leolvasta annak angol fordítását és pedig kifogástalanul és folyékonyan.

Mikor később arra a feladatra vállalkoztam, hogy a *Breuer-től* megkezdett vizsgálódásokat magam folytassam tovább, csakhamar más nézet alakult ki bennem a hisztériás disszociáció (vagyis tudat-szétválás) keletkezése felől. Természeteszerű dolog volt, hogy a nézeteknek ez a szétágazódása, mely az egész tan további fejlődésére döntő hatásának bizonyult, bekövetkezett, mert én nem laboratóriumi kísérletekből indultam ki, mint *Janet*, hanem gyógyítási törekvésekből.

Engem mindenekelőtt a gyakorlatban felmerült szükségletek irányítottak. A kathartikus gyógykezelésnek, ahogy azt *Breuer* alkalmazta, előfeltétele volt, hogy az ember a beteget mély hipnózisba ejtse, mert csak a hipnotikus álla-

potban jutott el azoknak a kórokozó összefüggéseknek olyan megismeréséhez, amilyenre rendes állapotában képtelen volt. Ám a hipnózis, mint szeszélyes és úgyszólván misztikus segítő eszköz, csakhamar terhemre vált; mikor pedig azt tapasztaltam, hogy minden erőlködésem dacára a betegeknek csak egy töredékét tudtam hipnotikus állapotba ejteni, elhatároztam, hogy a hipnózissal felhagyok és a kathartikus gyógykezelést ettől függetlenül. És minthogy legtöbb páciensem lelkiállapotát nem tudtam tetszésem szerint megváltoztatni, úgy rendezkedtem be, hogy rendes állapotukban foglalkozhassam velük. Persze ez eleinte értelmetlen és kilátástalan vállalkozásnak látszott. Az előtt a feladat előtt állottam, hogy olyasmit tudjak meg a betegről, amit sem én nem tudtam, sem ő maga nem tudott; hogyan remélhettem mégis, hogy ezt a célokat elérjem? Nagy segítségemre volt ekkor, hogy visszaemlékeztem egy igen nevezetes és tanulságos kísérletre, melynek *Nancy-ban Bernheim-nél* voltam szemtanúja. *Bernheim* akkor bebizonyította nekünk, hogy azok a személyek, akiket szomnambulizmusba ejtett és akik ebben az állapotukban sok mindenféle szuggerált élményen mentek keresztül, az alvás közben átélt dolgokat csak látszólag felejtették el és hogy lehetséges ezeknek az emlékeit rendes állapotukban is felébreszteni. Ha a hipnózis alatti élmények felől kikérdezte őket, eleinte ugyan azt állították, hogy nem tudnak semmiről semmit, de ha ő ebbe nem nyugodott bele, hanem nógatta őket és biztosította őket arról, hogy tudniuk kell a dologról: úgy az elfelejtett emlékek mindig felidéződtek.

Igy tettem tehát én is pácienseimmel. Ha egy bizonyos pontig eljutottam velük, ahol kijelentették, hogy egyebet már nem tudnak, biztosítottam őket, hogy de igenis tudnak és csak mondják ki bátran; merészen hozzátettem, hogy az az emlék lesz az igazi, mely akkor jut eszükbe, mikor kezeimet a homlokukra teszem. Ilyen módon sikerült hipnózis

alkalmazása nélkül is megtudnom a betegektől mindent, ami érthetővé tette az összefüggést az elfelejtett pathogén élmények és az azokból visszamaradt tünetek között. De ez igen fáradságos, huzamosabb időn át gyakorolva pedig kimerítő eljárás volt; nem volt tehát alkalmas a technika kérdésének végleges megoldására.

Én azonban nem hagytam fel vele, ha nem is vontam le még az eközben szerzett tapasztalatokból a döntő következtetéseket. Tapasztalataim megerősítették tehát azt a tényt, hogy az elfelejtett emlékek nem semmisültek meg, hanem állandóan a beteg lelki tulajdonában voltak és meg is lett volna a készségük arra, hogy a tudatos gondolatokkal való asszociáció révén felszínre kerüljenek, ha valamilyen erő nem gátolta volna, hogy tudatosakká legyenek és nem szorította volna őket vissza a tudattalanba. Határozottan fel kellett tételezni, hogy ilyen erő csakugyan van, mert megfelelő és nem is csekély erőlködésre volt szükség, mikor az ember azon igyekezett, hogy annak az erőnek a hatását leküzdve, a beteg tudatába visszahozza a tudattalan emlékeket. Az az erő, mely a beteges állapotot fentartotta, mint a beteg részéről tapasztalt *ellentállás* vált érezhetővé.

Ebből a fogalomból, az ellentállásából, alakult ki azután felfogásom a hisztériás lelki folyamatok felől. A tapasztalás szerint gyógyulás akkor állott be, ha ezeket az ellentállásokat sikerült leküzdni; a gyógyulás ezen mechanizmusának ösmerete mármost lehetővé tette, hogy az ember a megbetegedés folyamatáról is egész határozott fogalmat alkosson. Fel kellett tételezni, hogy azok az erők, amelyek most ellentállás képében gátolják az elfelejtett emlékek tudatossá válását, annakidején maguk idézték elő ezt az elfelejtést és szorították ki a kórokozó élményeket a tudatból. Az ilykép feltételezett folyamatot az emlék *elfojtásának*¹

¹ A német kifejezés *Verdrangung*, ami szószérint „kiszorítást”, „félretolást” jelent. De a magyar „elfojtás” szó talán jobban kifejezi a folyamat lényegét.

neveztem el s annak bizonyítékát a tagadhatatlanul fenforgó *ellentállásban* leltem.

Felmerülhetett azonban az a kérdés: melyek az elfojtás mozgató erői és mily feltételek közt váltódik ki ez a mechanizmus, amelyben így a hisztériára jellegzetes kórokozó erő-szerkezetet¹ ismertünk fel. A kathartikus gyógyításnál megismert kórokozó élmények összehasonlító vizsgálata megadta erre is a feleletet. Mindezekben az élményekben arról volt szó, hogy oly vágy-gerjedelem keletkezett, mely éles ellentétben állott az egyén egyébkénti vágyaival és összeférhetetlennek bizonyult az egyéniség erkölcsi, esztétikai és személyes igényeivel. Rövid küzdelem után a belső harc azzal végződött, hogy az a képzet, mely a tudattól elfogadhatatlan kívánságot képviselte, áldozatául esett az elfojtásnak, az összes hozzá kapcsolódó emlékekkel együtt kiszorított a tudatból és elfelejtődött. Az elfojtás indító oka tehát az illető képzetnek a beteg árj-jével való összeférhetlensége volt; az egyén erkölcsi és egyéb követelményei voltak az elfojtásnál működő erők. Akár elősmeri a tudat az összeférhetetlen vágyrezdülést, akár folytatódik a belső küzdelem: mindkét esetben nagyon kellemetlen érzések keletkeztek volna; és így az a lelki személyiség egyik védőberendezésének bizonyult.

Sok esetem közül csak egyetlenegyét akarok Önöknek elbeszélni, amelyből az elfojtás feltételei és annak haszna elég világosan kitűnnek. Igaz, hogy még ezt az egy kórrajzot is kénytelen vagyok a cél kedvéért megkurtítani és sok lényeges körülményét hallgatással mellőzni. Egy fiatal leány eltemette szeretett atyját, kinek ápolásában közreműködött; a helyzet tehát ugyanaz, mint *Breuer* nőbetegénél. Nem sokkal azután férjhez ment a testvérnénje s a leány különös rokonszenvébe fogadta az új sógort, amely érzése könnyen rejtőzhetett a rokoni gyöngédség leple alá. Csak-

¹ Mechanizmus (Ford.)

hamar megbetegedett és meg is halt ez a testvérénje is, mialatt a leány anyjával épen távol volt. A távollévő családtagokat sürgősen hazahívták, anélkül, hogy kétséget kizáró módon közölték volna velük a fájdalmas eset megtörténtét. Mikor aztán a leány nővére halottas ágyához lépett, egy pillanatig az a gondolat foglalkoztatta: most már szabad, most elvehet feleségül. Bebizonyítottnak vehetjük, hogy ezt a gondolatot, mely a sógor iránti, eddig önmaga előtt is titkolt heves szerelmet a tudat előtt feltárta, az érzelmi felháborodás már a következő pillanatban az elfojtás erőszekerzetének szolgáltatta át. A leány súlyos hisztériás tünetek közt megbetegedett és mikor én őt gyógykezelés alá vettem, kitűnt, hogy a nővére ágyánál lefolyt jeleket s a benne akkor keletkezett rútol önző vágyrezdülést alaposan elfelejtette. A gyógyítás folyamán azután eszébe jutott az eset, igen heves kedélyi izgalom jelei közben felidéződött benne a kórokozó mozzanat és ez a kezelés meg is gyógyította őt.

Engedjék meg, hogy az elfojtás folyamatát és annak szükségesü összefüggését az ellentállással egy nagyon egyszerű hasonlattal érzékeltessem s arra épen a mi jelenlegi szituációmat használjam fel. Tegyük fel, hogy ebben a teremben a hallgatóság között — melynek példaszerű nyugalmát és figyelmét nem tudom eléggé dicsérni — akad oly egyén, akinek a viselkedése zavarólag hat s aki nevetlen vihogásával, fecsegésével, csoszogásával eltereli figyelmemet a kitűzött feladattól. Erre én kijelentem, hogy így nem folytathatom tovább előadásomat, mire Önök közül néhány erőteljes férfi felemelkedik és a csendzavarót rövid küzdelem után kituszkolja az ajtón. A zavar ezzel el van fojtva. Hogy pedig meg ne ismétlődhessék s a kidobott ember ne tudjon újra a terembe tolakodni: azok az urak, akik akaratomat tetté változtatták, az ajtó elé tolják székküket és odatelepedve, az „ellentállást“ képviselik, miután

így az „elfojtás”-t végrehajtották. Ha Önök még hozzá ezt a termet megteszik „tudatnak”, az ajtónkívüli helyiséget pedig „tudattalannak”: elég találó képét alkothatják az elfojtás folyamatának.

Ebből láthatják, mi a különbség a mi felfogásunk és a *Janet-é* között. Szerintünk a lelki szétesés nem a lelki szerkezet összetevő képességének veleszületett gyengeségéből következik; mi dinamikus magyarázatát adjuk annak, mikor azt valljuk, hogy az az egymással harcban álló lelki erők összeütközésének, két pszichikus réteg egymás elleni aktív lázadásának eredménye. Ebből a felfogásunkból azután a megoldást váró kérdések egész sora következik. Hiszen a lelki konfliktus állapota rendkívül gyakran áll elő, az „én”-nek az a törekvése, hogy kínos emlékektől szabaduljon, minduntalan érvényesül, anélkül, hogy ennek mindig lelki szétesés volna a következménye. Lehetetlen tehát szabadulni attól a gondolattól, hogy még más feltételeknek is adva kell Ienniök olyankor, mikor az összeütközésnek disszociáció a következménye. Egyáltalán nem titkolom el tehát Önök előtt, hogy az „elfojtás” felösmerése egy új lélektani elméletnek nem a betetőzését, hanem a kellő kezdetét jelenti; de hát, mit tehetünk egyebet, lépésben kell előre haladnunk és a megösmerés betetőzését az utánunk jövők mélyebbre ható munkásságára bízunk.

Nem vezetne célra, ha megkísérelnők *Breuer* nőbetegének esetét az elfojtás szempontjából értelmezni. Ez a kórtörténet erre nem alkalmas, mert hipnotikus befolyásos igénybevételével jött létre. Csak ha a hipnózist teljesen kikapcsolják, csak akkor vehetik észre az elfojtásokat és az ellentállásokat s csak akkor alkothatnak helyes fogalmat a kórokozó folyamatról. A hipnózis is elfedi az ellentállást és könnyen hozzáférhetővé teszi a léleknek egy bizonyos területét, viszont e terület határán áthághatatlan sánc képződéséhez vezet, mely minden további betekintést lehetetlenné tesz.

Breuer megfigyelésének legértékesebb tanulsága az volt, hogy megmutatta az összefüggést a tünetek és a kórokozó élmények vagy pszichikus traumák között; nem mulaszt-hatjuk el tehát, hogy ezeket a belátásokat az elfojtás ta-nának szempontjából méltányoljuk. Mert első percre egy-általán nem látja be az ember, hogyan magyarázza meg a tünet kialakulását az elfojtással. Szövevényes elméleti fej-tegetés helyett visszatérek itt arra a hasonlatra, mellyel előbb az elfojtást érzékeltettem. Azzal, hogy a rendbontó a teremből eltávolították és örököt telepítettek az ajtó elé, még nem bizonyos, hogy sikerült az ügyet elintézniök. Meg-történhetik, hogy a kidobott vendég elkeseredésében egészen féktelenné lesz és tovább is terhünkre van. Nincs ugyan többé közöttünk, megszabadultunk jelenlététől, gúnyos nevetésé-től, hangos .megjegyzéseitől, de a kirekesztés bizonyos te-kintetben mégis hatástalan marad, mert most ő odakint csap tűrhetetlen lármát, kiabál, öklével döngeti az ajtót s ezzel jobban zavarja előadásomat, mint mikor előbb oly illetlenül viselkedett. Ily körülmények között örömmel kel-lene fogadnunk, ha talán a mi tisztelt elnökünk, *dr. Stanley Hall*, magára vállalná a közvetítő és békeszerző szerepét. Előbb a zabolátlan legénnyel tárgyalna odakint, aztán mi-hozzánk fordulna azzal a felszólítással, hogy engedjük vissza közénk, ő kezeskedik róla, hogy jobban fog viselkedni. *Dr. Hall* tekintélye előtt meghajolva, rászánjuk magunkat, hogy az „elfojtást“ feloldjuk, mire a csend és békeség helyreáll. Valóban találóan érzékelteti e kép azt a feladatot, mely a neurózisok pszichoanalitikus gyógyításánál az orvosra hárul.

Határozottabban ezt így szövegezhethetjük: hisztériában és egyéb neurózisokban szenvedők vizsgálata révén meg-győződünk arról, hogy náluk *rosszul sikerült* annak az esz-mének az elfojtása, amelyhez az elfogadhatatlan vágy kap-csolódik. Kitölték azt ugyan a tudatukból és emlékezetükből

ezzel, látszólag, sok kellemetlen érzettől megkímélték magukat, *de az elfojtott vágykielégülési törekvés tovább, él a tudattalanban*, csak alkalomra les, hogy ismét ténylege süljön és érti a módját, hogy az elfojtott vágyat elferdített, felösmerhetetlenné tett *pótképződmény*¹ alakjában becsempelessze a tudatba, amely képződményhez csakhamar hozzákapcsolódnak ugyanazok a kellemetlen érzetek, melyeket az elfojtás révén elkerülhetni véltek. Az elfojtott eszmét helyettesítő ilyen pótképződmény — szimptóma — mentesítve van a védekező „én“ további támadásaival szemben és a heves, de gyors lefolyású konfliktust végnélküli kóros állapot váltja fel. A szimptómán az elferdítés szolgálatában álló sajátságon kívül, nyomokban felismerhető ez vagy az a hasonlatosság az eredetileg elfojtott eszmével is; a pszichoanalitikus gyógykezelés közben felderíthetők azok az utak és módok, amelyekben a pótképződmény felépült s a gyógyulás akkor sikerül, ha a szimptóma ugyanezen az úton vezettetik vissza az elfojtott eszmére. Ha így az elfojtott dolgok ismét a tudatos lelki tevékenység tárgyaivá tettek, ami csak jelentékeny ellentállás legyőzése után sikerülhet, akkor jut csak a beteg abba a helyzetbe, hogy azt a lelki konfliktust, melyet el akart kerülni, orvosának vezetése mellett jobb eredménnyel oldja meg, mint amilyen-nél az elfojtás kecsgetett. Többféle módja van az ilyen célszerűbb, a konfliktust és a neurózist szerencsésen befejező elintézésnek s ha az eset úgy kívánja, többféle megoldás kombinálása vezethet célhoz. Egyik esetben megbárátkoztatjuk a beteg egyéniségét a kórokozó eszmével és képesítjük őt arra, hogy azt egészben vagy részben elfogadja; más esetekben a vágytörekvést magát kell magasabb rendű s így kifogás alá nem eső célok felé irányítani (amit *átszeltemítésnek*² nevezünk); vagy pedig be kell látni,

¹ „Ersatbildung.“ (Ford.)

² „Submilimierung.“ (Ford.)

hogy a konfliktust okozó eszme elutasítása jogos és helyes volt, de ilyenkor is meg kell tanítani a beteget arra, hogy az elfojtás automatikus és ezért tökéletlen mechanizmusát az ember legmagasabbrendű szellemi működései segítségével való elítélés váltsa fel; ez úton elérhető az összeférhetetlen eszme tudatos fékentartása.

Bocsássák meg nekem, amiért nem sikerült Önöknek átnézetesebben és érthetőbben vázolnom ezen, most *pszichoanalízis* névvel jelölt gyógyítási módszer főszempontjait. Ez a nehézség nemcsak a tárgy újdonságán múlik. Hogy pedig mily természetűek azok az elfogadhatatlan vágyak, melyek, dacára az elfojtásnak, a tudattalanból is éreztetik hatásukat és milyen alanyi és alkati feltételeknek kell egy egyénben találkozniuk, hogy az elfojtás ilyen balsikerrel járván, pót- vagy tünetképződmény létesüléséhez vezessen, a felől még néhány későbbi megjegyzés fog felvilágosítással szolgálni.

III.

Hölgyeim és uraim! Nem mindig könnyű dolog *igazat* mondani, főképp ha az embernek rövidre kell szabnia a mondanivalóját; így én is kénytelen vagyok ma egy hibát, melyet utolsó előadásomban követtem el, helyreigazítani. Elbeszéltem Önöknek, hogy ha, lemondva a hipnózisról, éber betegemet nógattam, mondja meg, hogy mi jut eszébe az épen szőnyegen forgó problémáról; ha biztosítottam őt, hogy mindenről tudomásának kell lenni, még arról is, amit látszólag elfelejtett s hogy a felmerülő ötlettel bizonyosan felidéződik a keresett emlék: valóban azt tapasztaltam, hogy betegem legközelebbi ötlete a várt megoldást meghozta s hogy az az ötlet azután az emlék elfelejtett részletének bizonyult. Nos, ez nem áll ily általánosságban; csak a rövidség kedvéért mondtam a dolgot oly egyszerűnek. Valósággal csak az első alkalmakkor sikerült nógatással valóban épen az elfelejtett emlékeket felidézni. Ha azonban az ember az eljárást folytatta, mindenkor jöttek olyan ötletek is, melyek nem lehettek az igaziak, mert nem illettek bele a körülményekbe, amint hogy a betegek maguk is mint helyteleneket, elvetették azokat. A nógatás sem hozta meg itt a várt sikert, úgy, hogy az ember szinte megsajnálta, hogy a hipnotizálással szakított.

Ebben a zavaromban egy előítélet volt segítségemre, melynek tudományos jogosultságát évekkel később igazolták *C. G. Jung* zürichi barátom és tanítványai. Állíthatom, hogy hasznos néha, ha az embernek előítéletei vannak. Már eleve

sokat tartottam a lelki történés szigorú determináltságáról és nem hittem, hogy a betegnek egy ötlete, mely feszült figyelem közben jutott eszébe, egészen önkényes lehessen és semmi köze ne legyen ahhoz az elfelejtett képzethez, mely kutatásunk tárgya; annak pedig, hogy az ötlet nem volt a keresettel épen azonos, a feltételezett lélektani szituáció kielégítő magyarázatát adta. A kezelés alatt álló betegben két erő küzdött egymással; egyrészt az a tudatos törekvése, hogy a tudattalanában lappangó elfelejtett dolgot tudatossá tegye, másrészt az imént megösmert ellentállás, mely az elfojtott dolgoknak és származékainak a tudatba jutását akadályozta. Ha nem volt semmi ellentállás vagy csak nagyon csekély, akkor az elfelejtett emlék elváltozás nélkül jutott a tudatba; könnyen lehetett tehát feltételezni, hogy a keresett emlékek elváltozása annál nagyobb, minél nagyobb az az ellenállás, mely az azokra való visszaemlékezést akadályozza. Tehát a betegnek az a gondolata, mely a keresett emlék helyett ötlött fel, maga is úgy keletkezhetett, mint egy kórtünet; új, mesterségesen előidézett és mulékony pótképződménye volt ez az elnyomottaknak és annál jobban különbözött azoktól, minél nagyobb volt az elváltozás amelyen az ellentállás hatása alatt keresztülment. De híven szimptóma-természetéhez, né-mely vonását a keresett képzetrel való hasonlóságnak is fel kellett találni rajta és nem túlhevés ellentállás esetén módunkban kellett hogy legyen, az ötletből a keresett, lappangó képzetet kitalálni. Az ötletnek úgy kellett viszonylania magához az elfojtott képzet-elemhez, mint valami reá vonatkozó célzásnak, a rejtett gondolat *indirekt* ábrázolásának. A normális lelki életben is ismerünk eseteket, amelyekben olyan helyzetek, mint amelyenket itt feltételeztünk, ugyancsak hasonló eredményekhez vezettek. Ilyen a helyzet az *élcnél*. És valóban, a pszichoanalitikus technika kérdései készítették azután arra, hogy az élc képződésének

technikájával foglalkozzam. Egyetlenegy ilyen példát meg is akarok Önöknek magyarázni, véletlenül éppen egy angol élcet.

Az anekdota így szól:¹ Két nem nagyon aggályos üzletembernek sikerült egy pár meglehetősen merész vállalkozással nagy vagyonhoz jutni és most már arra törekedtek, hogy az előkelő társadalmi körbe befurakodjanak. Hogy ezt a célt elérhessék, egyebek közt azzal is megpróbálkoztak, hogy lefestették magukat a város leghíresebb és legrágább festőjével, kinek képei esemény-számba mentek. Nagy estélyt is rendeztek a drága képek első bemutatása alkalmából és a két háziúr maga vezette a legbefolyásosabb műértőt és kritikust a teremnek ahhoz a falához, amelyen a két arckép egymás mellé volt akasztva és epedve várták a műértő elismerő kritikáját. Ez azonban csak hosszasan nézegette a képeket, azután a fejét rázta, mintha még keresne valamit, majd a két kép közti szabad térre mutatva, így szólt: „And where is the Saviour?”² Látom, hogy valamennyien nevetnek ezen a jó viccen; próbáljuk meg azt már most értelmezni. Mindnyájan megértjük, hogy a műértő ezt akarja mondani: ti is afféle két lator vagytok, mint azok, akik között a Megváltót feszítették keresztre. Tényleg azonban nem azt mondja, hanem e helyett valami mást mond, ami az első percben sajtáságosan értelmetlennek és odanemtartozónak látszik, de amiről már a következő pillanatban felismerjük, hogy az tulajdonképpen *célzás* a szándékolt szidalmazásra és teljes mértékben pótolja azt. Eleve sem volt valószínű, hogy az élcnél feltaláljuk mindazokat a körülményeket, melyek véleményünk szerint pácienseink ötleteinek felvetődésénél szerepet játszanak, de jogunk van fontosságot tulajdonítani annak, hogy az élcnél és az ötletnél azonosak az indító okai.

¹ Der Witz und seine Beziehung zum Unbewussten. Fr. Deuticke, Wien 1903 p. 59).

² „Nos, és hol a Megváltó?” (Ford.)

Miért nem mondja a kritikus véleményét a két latornak a szemébe? Mert, ha még oly nagy kedve is volna a szókimondáshoz, ez ellen alapos ellenérvek szólalnak meg benne. Nem tréfa dolog, megsérteni valakit a saját házában, akinek még hozzá egy nagy szolgahad erős öklei is rendelkezésére állanak. Könnyen juthatna így annak a csendzavarónak a sorsára, akinek eltávolításával múltkori előadásomban az „elfojtás“ folyamatát érzékeltettem. Ez az oka annak, hogy a kritikus sértő szándékának nem egyenesen, hanem elváltoztatott formában, „kihagyás és célzás“ alakjában ad kifejezést; de ugyanaz a helyzet áll fenn — véleményünk szerint — akkor is, mikor páciensünk a keresett, de elfelejtett képzet helyett, egy többé vagy kevésbé elváltoztatott „pótló ötletet“ *produkál*.

Hölgyeim és uraim! Nagyon célszerű dolog, ha az együvé tartozó indulattelt képzetemek csoportját, mint azt a *zürichi* iskola (Bleuler, Jung és mások) teszik, „*komplex*“ névvel jelöljük. Látjuk tehát, hogy ha valamely betegnél az utolsó emlékkép segítségével, amely még eszébe jut, az elfojtott komplexumot meg akarjuk keresni, sok kilátásunk van rá, hogy a lappangó képzeteket kitaláljuk, ha a beteg elég nagy számmal bocsátja rendelkezésünkre fel-toluló ötleteit. Ráhagyjuk tehát a betegre, hogy minden-féléről beszéljen, amit csak akar, és ragaszkodunk ahhoz a feltevésünkhöz, hogy nem is juthat eszébe semmi, ami nem áll közvetve a keresett komplexummal összefüggésben. Lehet, hogy Önök az elfojtott lelki anyag felkutatásának ezen módját túlságos körülményesnek fogják ítélni, én viszont biztosítom Önöket, hogy ez az egyedüli út, mely célhoz vezet.

Miközben ezt a módszert alkalmazzuk, zavarba jöhetünk, ha a beteg gyakran elhallgat, el-elakad és azt állítja, hogy nincs mondani valója, hogy egyáltalán nem jut eszébe semmi. Ha ez tényleg így volna és a beteg igazat mondott

volna, akkor mégis csak az bizonyulna be eljárásunkról, hogy az tökéletlen. De a gondosabb megfigyelés azt mutatja, hogy az ötletek ilyen kiapadása tulajdonképpen sohasem következik be. Ennek a látszatát csak az idézi elő, hogy a beteg a belső ellentállás hatása alatt, mely az ötlet értékességét, bíráló, lealacsonyító ítéletek alakját ölti magára, a felmerülő ötletekről nem számol be magának vagy nekünk. Ez ellen úgy védekezünk, hogy előre fig3'elmeztetjük a beteget a páciensek ezen hajlandóságára és felszólítjuk, mitse törődjék azzal a belső kritikával, hanem mondjon el válogatás és bírálat nélkül mindent, ami eszébe jut, még azt is, amit helytelennek, odanemtartozónak, értelmetlennek tart, mindenekelőtt pedig az olyan ötleteket is, amelyekkel rosszul esik foglalkoznia. Ezt a módszert követve, beszerezzük azt a lelki anyagot, mely minket az elfojtott komplexumoknak nyomára vezet.

Az ötleteknek ezen halmaza, melytől a beteg, ha ellentállásának és nem orvosának befolyása alatt állna, megvetéssel fordulna el, szolgáltatja a lélekelemzőnek azt az ércet, melyből ő egyszerű megfejtési eljárások segítségével az értékes fém tartalmat kivonhatja. Aki pedig gyors és ideiglenes áttekintést akar szerezni a beteg elfojtott komplexumairól, anélkül, hogy azok elrendeződésébe és összefüggéseibe behatolna, az célszerűen veheti igénybe az *esztne-társítási kísérlettel* való vizsgálatot, amint azt Jang¹ és tanítványai kidolgozták. Ez az eljárás a pszichoanalitikusnak az, ami a vegyésznek a minőleges elemzés; az idegbetegek gyógykezelésében nélkülözhető, de nélkülözhetetlen, ha a komplexumokat tárgyilag akarjuk kimutatni, vagy ha elmebetegségeket vizsgálunk, amely feladat megoldásához a zürichi iskola sikerrel hozzá is fogott.

Azoknak az ötleteknek a feldolgozása, amelyek a betegben felmerülnek, amikor a pszichoanalízis főszabálynak

¹ C. G. Jung. Diagnostische Assoziations-Studien, I. 1906.

aláveti magát, nem egyedüli technikai eszközünk a tudattalan feltárására. Ugyanerre a célra még két más eljárás is szolgál: az álommagyarázás és a véletlen- és tévcselekmények értékesítése.

Bevallom, igen tisztelt hallgatóim, sokáig haboztam, hogy a pszichoanalízis egész anyagnak ily sűrített kivonata helyett ne foglalkozzam-e inkább Önök előtt részletesen az *álommagyarázattal*. Egy egészen szubjektív, látseólag másodrendű indok tartott ettől vissza. Szinte illetlennek véltem, hogy ebben a gyakorlati célokat követő világrészben, mint *álommagyarázó* lépjek fel, holott Önök nem is tudhatták, milyen jelentőségre tarthat számot ez az elavult és kinevetett mesterség. Az álommagyarázat az a Via Regia, mely a tudattalan megismeréséhez vezet. Ez a legbiztosabb alapja a pszichoanalízisnek és ez az a tér, amelyen mindenki, aki e téren dolgozni akar, meggyőződést szerezhet az analízis tényei felől és tapasztalatokat gyűjthet. Ha azt kérdezik tőlem, hogyan lehet valaki pszichoanalitikussá, azt feleltem, hogy saját álmai tanulmányozása révén. Jó ösztön vezérelte a pszichonalízis ellenfeleit, mikor valamennyien kitértek az „álommagyarázás”¹ megvitatása elől, avagy sekélyes ellenvetésekkel próbálták azt elintézni. Ha azonban Önök ezekkel elletétben az álomélet problémáinak megoldását magukévá tudják tenni, akkor aem fog túlnagy nehézséget okozni azon új eszméknek a befogadása sem, amelyeket a pszichoanalízis igyekszik Önökkel elfogadtatni.

Vegyék tekintetbe, hogy éjjeli álmokéink egyrészt a legnagyobb külső hasonlóságot és belső rokonságot mutatják az elmebetegségek termékeivel, másrészt azonban összefenek az éber állapot tökéletes egészségével. Nem volna képtelenség az az állítás, hogy aki ezekre a „normális” érzékcsalódásokra, téveszmékre és jellemváltozásokra megér-

¹ Die Traumdeutung 3. kiadás. Deuticke, Wien 1909. (1. továbbá Freud füzetét „Az álomról”, Dick, Budapest 1915.)

és helyett csodálkozással tekint, annak a leghalványabb kilátása sincs arra, hogy a beteges lelkiállapotok abnormis képződményeit másképp, mint laikus módjára felfoghassa. Bátran ezek közé a laikusok közé számíthatják manapság csaknem valamennyi pszichiátert. Most pedig vessünk egy futó pillantást az álomproblémák területére.

Felébredés után álmainkat ugyanazzal a megvetéssel szoktuk sújtani, mint a páciens azokat az ötleteket, amelyeket a pszichoanalitikus utasításához képest kell elmondania. De álmainkat még olyképen is eltávolítjuk magunktól, hogy rendszerint gyorsan és tökéletesen elfelejtjük azokat. Megvetésünket arra az idegenszerű benyomásra alapítjuk, melyet még a nem zavaros és nem értelmetlen álmok is keltenek, sok álomnak a képtelensége és értelmetlensége pedig egyenest magátólértetődőnek tetszik; de visszautasítjuk az álmokat azok miatt a korlátlanul szemérmetlen és erkölcs-telen törekvések miatt is, melyek némely álomban leplezetlenül megnyilvánulnak. Tudvalévő, hogy az ókorban nem sújtották az álmokat ily megvetéssel. A nép alsóbb rétegeiben pedig, minden ellenkező tanítás dacára, ma is nagyra becsülik az álmot és, mint a régiek, ők is azt hiszik, hogy az álom a jövőt jóslja meg.

Megvallom, nem érzem szükségét annak, hogy sejtelmes feltevésekkel töltssem ki mai tudásunk hézagait és nem is leltem mindeddig semmire, ami megerősítené az álom jóstermészetét; ellenben sok másféle dolgot lehet az álomról elmondani, ami szintén eléggé csodálatos.

Kezdjük azzal, hogy nem minden álom áll oly távol az álmódó egyéniségétől; nem mind értelmetlen és zavaros. Ha igen fiatal gyermekek álmait, másfél éves koruktól kezdve, figyelmünkre méltatjuk, úgy fogjuk találni, hogy azok egészen egyszerűek és könnyen megmagyarázhatók. A kis gyermek mindig azoknak a vágyaknak a teljesedéséről álmodik, amelyek az előző napon ébredtek fel benne, de kielégülést nem

leltek. Minden különös magyarázóképeség nélkül rá fogunk jönni ezen álmok egyszerű megfejtésére, elég, ha azok után az események után tudakozódunk, melyeket a gyermek a megelőző napon (az álom napján) átélt. A legmegnyugtatóbb megoldása az álom talányának az volna, ha a felnőttek álmai sem volnának mások, mint a gyermekekéi: olyan vágyak teljesülései, melyek az álom napján merültek fel.

És valóban így áll a dolog; azokat a nehézségeket, melyek e megoldás elé gördülnek, az álmok behatóbb elemzése egyenként eltávolítja az útból. Vegyük mindjárt az első és legsúlyosabb ellenvetést, azt, hogy a felnőttek álmainak a tartalma többnyire értelmetlen és benne mindent inkább találunk, mint vágyteljesülést. A válaszom erre a következő: az ilyen álmok el vannak fordítva; annak a lelki folyamatnak, melyből az álmok kiindultak, eredetileg egész más szavakban kellett volna kifejezésre jutnia. *Meg kell tehát különböztetniök a nyilvánvaló álmotartalmat,*¹ amire reggelre kelve elmosódottan visszaemlékeznek és amit fáradságosan, bár látszólag tetszésük szerint, öltöztetnek szavakba, a *lappangó álmogondolatot*² melyről fel kell tétélezniök, hogy az a tudattalanban leledzett. Ez az álomfordítás ugyanaz a folyamat, mellyel Önök már a hisztériás tünetek keletkezésének vizsgálata közben megismerkedtek és e fordítás arra is enged következtetni, hogy az álom kialakulásánál a lelki erőnek ugyanaz az egymást ellensúlyozó játéka szerepel, mint a tünetképződésnél. A nyilvánvaló álmotartalom elferdített, pótló-képződmény, mely a tudattalan álmogondolatokat helyettesíti és ez a fordítás ellentállásoknak, az *én* elhárító erőinek műve, melyek éber állapotban teljességgel megakadályozzák, hogy az elfojtott tudattalan vágyak tudatossá legyenek, de melyek-

¹ Manifeste Trauminhalt (Ford.)

² Latente Traumgedanke. (Ford.)

nek még alvás közben is van annyi erejük, hogy azokat a vágyakat leplezzék, álruhába öltöztessék. így azután az álmodó ép oly kevéssé érti meg a saját álma jelentőségét, mint ahogy a hisztériás nem sejtí, mire vonatkoznak és mit jelentenek a tünetei.

Hogy igazán vannak lappangó álmogondolatok s azok tényleg úgy viszonylanak a nyilvánvaló álomtartalomhoz, ahogy azt itt leírtam, arról az álmok elemzésénél győződhetnek meg, melynek technikája azonos a pszichoanalízisével. Eközben teljesen el kell tekinteniök a nyilvánvaló álom elemeinek látszólagos összefüggéseitől és össze kell gyűjteniök azokat az ötleteket, amelyek a lélekelemző munka szabályai szerint végzett szabad asszociálás útján társulnak minden egyes álomrészlethez. Ebből az anyagból ép úgy kitalálhatják aztán a lappangó álmogondolatokat, mint a beteg ötleteiből és emlékeiből az ő rejtett komplexumait. Az ily módon felkutatott lappangó álmogondolatokból azután rögtön kiviláglik, mennyire igazunk volt, mikor a felnöttek álmait is a gyermek-álmokra vezettük vissza. Amit így az elemzés, mint az álom valódi értelmét, állít a nyilvánvaló álomtartalom helyébe, annak mindig van átlátszó értelme, van kapcsolata a megelőző nap élményeinek benyomásával és mindig kielégítetlen vágyak teljesülésének bizonyul. A nyilvánvaló álomról, ahogy arra reggel visszaemlékezünk, elemzés után kitűnik, hogy az *elfojtott* vágyak *leplezett* teljesülése.

A szinhetikus összefoglalás egy neme ezek után lehetővé teszi, hogy bepillantsunk abba a műveletbe is, mely a tudattalan álmogondolatokat a nyilvánvaló álom tartalmává ferdítette. Ezt a műveletet „álom-munkának“ nevezük. És e művelet megérdemli, hogy elméleti érdeklődésünk osztatlanul forduljon feléje, mert sehol másutt nincs módunkban ily közvetlenül tanulmányozni azokat az eddig aem is sejtett lelki folyamatokat, melyek a tudattalanban,

vagy helyesebben szólva: két különálló pszichikus rendszer között, a tudatos és tudattalan között, végbe mehetnek. Ezek között az újonnan felösmert lelki folyamatok között különösen feltűnő a *sűrités* és az *eltolás* folyamata. Az álmunka csak egyik speciális esete annak a hatásnak, melyet külön lelki csoportosulások, vagyis a lélek haladási termékei, gyakorolhatnak egymásra és ez a munka minden lényeges részletében azonos azzal a ferdítő hatással, mely az elfojtott komplexumokat, balul sikerült elfojtás esetében, tünetekké változtatja.

Az álmok elemzése, főleg a saját álmaiké, arról is meg fogja Önöket győzni, mily váratlanul, szinte csodálatosan nagy hatást gyakorolnak a korai gyermekévek benyomásai és élményei az ember fejlődésére. Az ember álmvilágában mintegy folytatólagos életet él a gyermek és pedig úgy, hogy megmarad minden sajátága, megmaradnak vágyrezdülései, még azok is, melyek az élet folyamán hasznavehetetlenekké lettek. Kitéphetetlenül szilárd gyökereket fog verni Önökben az álmok elemzése révén az a tudat, hogy az egész más dolgokra hajlamosított gyermekből a fejlődési, elfojtási, átszellemítési folyamatok és ellenhatási képződmények¹ mily hosszú sora fejleszti ki az úgynevezett normális embert, a fáradságosan kiküzdött művelődés fentartóját — részben annak áldozatát.

Arra is figyelmessé kell tennem Önöket, hogy álmoelemzés közben kiderítettük, hogy a tudattalan lelki réteg, főleg szexuális komplexumok ábrázolására, sokszor veszi igénybe a szimbolika egy nemét, mely részben egyénenként változó, részben azonban — úgy látszik — azonos azzal a jelképesseggel, mely, mint gyanítjuk, a mesékben és a regevilágban uralkodik. Nem lehetetlen, hogy a

¹ Reaktionsbildungen. Így nevezi Freud azokat a túlkompensálási folyamatokat, melyekben a kulturelles ösztönöket azok ellentétének túlságba hajtása tartja féken, pl. az erőszakosságot az alázatosság, a szexuális féktelenséget a szemérem. (Ford.)

néplélek ezen alkotásainak is az álomelemzés fogja megadni a magyarázatát.

Végül óvnom kell Önöket attól, hogy megtévesztessék magukat attól az ellenvetéstől, mely szerint a szorongásos álmok létezése ellentmondana azon felfogásunknak, mely minden álomban vágyteljesülést lát. Nem is szólva arról, hogy azok a szorongásos álmok is magyarázatra szorulnak, mielőtt megítélés tárgyai lehetnének, egész általánosságban azt felelhetjük erre, hogy a szorongás nem kapcsolódik oly magátólértetőően az álomtartalomhoz, mint azok képzelik, akik nem ösmerik — és így nem vehetik figyelembe — a neurotikus szorongás feltételeit. A szorongás egyike azoknak az elhárítási reakcióknak, melyekkel az *én* túlerőre vergődő elfojtott vágyakkal szemben védekezik, nagyon is érthető tehát, ha az álomban is fellép olyankor, mikor az álomképződés túlságosan azoknak az elfojtott vágyaknak áll a szolgálatába.

Mint látják, az álom felőli kutatások jogosultságát eléggé igazolnák már azok a felvilágosítások is, amelyeket e kutatások révén, még különben nehezen hozzáférhető dolgokról is nyerünk. Mi azonban neurotikusok pszichoanalitikai gyógykezelésével kapcsolatban jutottunk e vizsgálódásokhoz. Az elmondottak alapjáú könnyen megérthetik, mikép jutunk az álommagyarázatok segítségével, ha a beteg ellentállása ezt túlságosan meg nem nehezíti, a páciens elrejtett és elfojtott vágyainak s az ezektől táplált komplexumoknak megösmeréséhez s így áttérhetek a lelki jelenségek egy harmadik csoportjához, melynek tanulmányozása a pszichoanalízis egyik technikai eszközévé vált.

A normális és ideges embereknél egyaránt előforduló apró tévcselekmények ezek, melyekre különben nem igta szoktak ügyet vetni. Oly dolgok elfelejtése, amiket tudhatnának és rendszerint tudnak is (például tulajdonnevek időleges kiesése az emlékezetből), a mindnyájunknál oly gyak-

ran előforduló nyelvbtlások, az azzal analóg kisiklások olvasás és írás közben, ügyetlenkedés valamely ténykedésnél, tárgyak elvesztése vagy eltörése stb., csupa olyan dolog, melynek lélektani determinánsait különben nem igen keresik s amelyeket mint véletlenségeket, mint a szórakozottság, a figyelmetlenség és más hasonló feltételek eredményeit, egyszerűen tudomásul vesznek. Ehhez jönnek még azok a cselekedetek és taglejtések, melyeket az ember végrehajt, anélkül, hogy egyáltalán tudomást venne róluk, vagy éppen fontosságot tulajdítana nekik lelki életében; ilyenek: a tárgyakkal való játszadozás, a ruházattal, a testrészekkel kabrálás, dallamok dúdolása s más hasonló.¹ Ezek az apró dolgok, a *tévcselekmények*, úgy mint a *tünet* és *esetleges meilekmények*, nem oly jelentéktelenek, aminőknek azokat a hallgatóságos megegyezés egy nemével tekinteni szokás.

Ezeknek igenis van értelmük s abból a helyzetből, amelyben jelentkeztek, többnyire könnyen és biztosan megí« magyarázhatók, amikor is kitűnik, hogy ezek megint csak tlyan törekvéseknek és szándékoknak adnak kifejezést, melyeknek háttérbe szorítva, az illető egyén saját tudata előtt rejtve kell maradniok, vagy éppen ugyanazokból az elfojtott vágyrezdülésekből és komplexumokból fakadnak, Helyekkel már mint a tünetek forrásaival és az álom alkotó erőivel is megösmerkedtünk. Megérdemlik tehát, hogy mint tüneteket méltányoljuk őket és figyelembevételük, csakúgy mint az álmoké, a lelki élet valamely rejtett tartalmának felderítéséhez vezethet. Ezekkel többnyire legbensőbb titkait árulja el az ember s hogy éppen ezek mutatkoznak oly feltűnő könnyen, gyakran még az egészséges embernél is, akinek pedig egészben véve jól sikerül elfojtania tudattalan vágyait, azt látszólagos jelentéktelenségüknek és csekélységüknek köszönhetik. Nem csekély azonban az elatéleti jelentőségük sem, mert bizonyosságul szolgálnak arra,

* Zur Psychopathologie des Alltagslebens, 6. kiadás, 1917. Internat. Psychoanalytischer Verlag. Wien.

hogy elfojtás és pótképződés az egészség feltételei mellett is előfordul.

Vehetik észre, hogy a pszichoanalitikust a lelki élet determináltságába vetett különösen erős hit jellemzi. Az ő szeme nem lát a pszichikus jelenségek között olyat, ami jelentéktelen, önkényes vagy véletlen volna; még ott is mindenütt kielégítő indokolást keres, ahol ezzel a követelménnyel rendszerint nem lépnek fel; mi több: el van rá készülve, hogy ugyanazon egy lelki okozatát *többszörösen indokolt*nak találja, holott a mi — állítólag velünk született — okszerűségi igényünket egyetlen pszichikai ok is teljesen kielégíti.

Ha most végigtekintenek azokon az eszközökön, melyek a lelki élet elrejtett, elfelejtett és elfojtott tartalmának felderítésére rendelkezésünkre állanak; ha méltányolják a páciensek szabad eszmetársítással felidézhető ötleteinek, álmaiknak, tév- és tüneti cselekményeiknek tanulmányozását; ha ehhez még hozzáveszik egyéb jelenségek értékesítését is, melyekről később az „indulat-áttétel“ jelszó alatt fogok néhány megjegyzést tenni: akkor velem együtt azt a következtetést fogják levonni, hogy technikai eszközeink elég erősek ma már ahhoz, hogy megoldhassák feladatukat, vagyis tudatossá tegyék a kórokozó pszichikus anyagot és ez úton elhárítsák a pótló-tünetek képződéséből keletkezett bántalmat. Hogy ezen gyógyító törekvéseink közben az egészséges és a beteg ember lelki életéről való ismereteinket is gazdagítjuk és mélyítjük, kétségkívül mint munkánknak különös vonzóerőt és érdekességet kölcsönző körülmény fog számításba jönni.

Nem tudom, hogy technikánkról, melynek fegyvertárát íme bemutattam önöknek, azt a benyomást nyerték-e, hogy az felette nehéz. Én úgy vélem, hogy nehézsége egészen arányos annak a tárgynak a szövevényességével, mellyel meg kell birkóznia. De annyi bizonyos, hogy ez a technika nem magától értetődő, hogy azt előbb meg kell tanulni, csak-

úgy, mint a szövettan és a sebészet technikáját. Talán csodálkozni fognak, ha közlöm Önökkel, hogy nálunk Európában egész sor olyan ember mondott ítéletet a pszichoanalízisről, akik erről a technikáról mit sem tudnak, azt sohasem alkalmazták s azután, mintha csak gúnyolódni akartak volna, azt követelték, hogy mi bizonyítsuk be eredményeink helyességét. Pedig ezen ellenfeleink között akadnak olyanok is, akik egyébként a tudományos gondolkodásmódot kötelezőnek ismerik el, akik például egy mikroszkopiai vizsgálat eredményét nem vonnák kétségbe, amiért az A bonctani készítő fényen szabad szemmel nem ismerhető fel, és nem mondanának ítéletet fölöle, mielőtt maguk nem vizsgálták meg mikroszkóp segítségével a tényállást. De a pszichoanalízisnél valóban kedvezőtlenebbek is a körülmények arra, hogy azt elismerjék. A pszichoanalízis a lelki világban rejlő elfojtott dolgokat akarja tudatossá tenni; ám az, aki ezen eljárás felett ítéletet mond, maga is csak ember kiben ilyen elfojtott tendenciák élnek s talán csak fáradtságos munkával tarthatók féken. A pszichoanalízis tehát a bírálóban ugyanazt az ellentállást kell hogy felébressze, amely betegeinknél jelentkezik és mi sem könnyebb, mint ezt az ellentállást értelmi elutasítás formájába öltöztetni és ehhez érveket keresni, még pedig ugyanolyanokat, amelyeket betegeinknél a pszichoanalitikus alapszabály alkalmazásával szoktunk hatástalanná tenni. Mint betegeinknél, úgy ellenfeleinknél is, gyakran igen feltűnő az Ítéletképesség befolyásolhatósága, és pedig leszállítása, indulati tényezők által. Az öntudat elbizakodottsága, amely például az álmot is oly lenézően tolja félre, egyike a legerősebb védőszerkezeteknek, melyek bennünk általában arra szolgálnak, hogy tudattalan komplexumok felszínre-törését megakadályozzák; és ugyanez az oka anaak is, hogy oly nehéz az embereket a tudattalan lelki világralóságáról meggyőzni és olyan új dolgokat elfogadtatni velük, amelyek tudatos ismeretvilágukkal ellentétben állnak.

IV.

Hölgyeim és uraim! Bizonyára tudni óhajtják most már hogy a leírt technikai eszközök segítségével mit deríthettünk ki a neurotikusok kórokozó komplexumai és elfojtott vágyai felől. ,

Mindenekelőtt a következőt: A pszichoanalitikus kutatás a betegek kórtüneteit valóban meglepő szabályossággal szerelmi életükben szerzett benyomásokra vezeti vissza; azt mutatja, hogy a pathogén vágyrezdülések természete erotikus részlet-ösztönökével azonos és annak a felvételére kényszerít bennünket, hogy a megbetegedéshez vezető befolyások között a legnagyobb jelentőséget kell tulajdonítanunk az erotika terén bekövetkezett zavaroknak, még pedig mindkét nemnél egyaránt.

Tudom, hogy nem szívesei* hiszik el ezt az állításmat. Még oly kutatók is, kik készségesen követnek lélektani munkáim terén, hajlandók azt hinni, hogy a szexuális mozzanatok kórokozó jelentőségét túlbecsülöm és azzal a kérdéssel fordulnak hozzám, mért ne adhatnának egyéb lelki izgalmak is okot az elfojtás és pótképződés leírt jelenségeinek létrejöttéhez. Nos, erre így felelhetek: Nem tudom, mért ne adhatnának rá okot; nem is volna ez ellen semmi kifogásom; de a tapasztalat azt mutatja, hogy ez a hatásuk tényleg nincs meg, hogy azok a szexuális mozzanatok hatását legfeljebb ha támogatják, de sohasem pótolják. Ezt a tényállást én egyáltalán nem állítottam fel elméleti követelmény gyanánt; az 1895-ben dr. Breuerrel együtt nyilvánosságra hozott hisztéria-tanulmányokban nem is foglal-

tam még el ezt az álláspontot; de kénytelen voltam e véleményt megalkotni, amint tapasztalataim számban gyarapodtak és a dologba mélyebben behatoltak. Uraim! Az Önök soraiban helyet foglalnak néhányan legbensőbb barátaim és követőim közül, kik elkísértek utamon ide Worcesterbe. Kérdezősködjének náluk és azt fogják hallani, hogy a szexuális etiológia mértékadó jelentőségéről szóló állítást eleinte mindannyian teljes hitetlenséggel fogadták, míg saját analitikai fáradozásuk közben nem kényszerűitek e fel fogást magukévá tenni.

A betegek viselkedése nem igen kedvez annak, hogy a szóban forgó állítás igazságáról könnyűszerrel meggyőződhesünk. Ahelyett, hogy készségesen tárnák elénk felvilágosításaikat nemi életükről, minden lehető módon rejtetgni igyekeznek azt. Az emberek egyáltalán nem őszinték nemi dolgokban. Nem mutatják meg nemi életüket a maga valóságában, hanem hazugságokból szőtt, vastag lepellet takarják azt be, mintha zord volna az időjárás a szexualitás világában. És ebben igazuk is van; a mi kultúrvilágunkban nem kedvez a napsugár és a szabad levegő a nemi ténykedésnek; voltaképen senki közülünk nem leplezheti le egyetlen embertársa előtt sem teljes szerelmi életét.

Csak mikor rájöttek pácienseink arra, hogy az Önök gyógykezelésében igazán meg van engedve az otthonos kényelem, csak akkor vetik le azt a hazugságleplet, s csak akkor jutnak majd Önök is abba a helyzetbe, hogy erről a vitás kérdésünkről véleményt alkothassanak. Sajnos, az orvosok sincsenek kivéve az alól a szabály alól, hogy a szexuális élet kérdéseiben az ember személyes szempontból foglal állást és közülük is sokan rabjai az álszemérem és kéjszóvárgás azon keverékének, mely szexuális téren a legtöbb „kultúrember“ viselkedését dominálja.

Most pedig hadd folytassam tapasztalataink közlését. A pszichoanalitikus kutatás az esetek egy másik csoportjában

a tüneteket valóban nem szexuális okokra, hanem banális rázkódásokra vezeti vissza. De ezt a megkülönböztetési egy más körülmény fosztja meg jelentőségétől. Ugyanis az analitikai munka, amely valamely kóreset alapos felderítéséhez és teljes meggyógyításához szükséges, egyetlenség esetében sem szorítkozik a megbetegedés idejének élményeit, hanem minden egyes esetben viszanyúlik a beteg serdülő korára és korai gyermekségére is, s csak ott akad azokra a benyomásokra és eseményekre, amelyek a későbbi megbetegedésnek irányt szabtak. Csak a gyermekkori élmények adják meg a magyarázatát a későbbi rázkódásokkal szemben tanúsított érzékenységnek is s csak, ha ezeket a rendszerint elfelejtett emlényomokat is felderíthetjük és tudatossá tesszük, csak akkor tudunk a kórtünettel megbirkózni. És itt ugyanahhoz az eredményhez jutunk, mint az álom vizsgálataánál ; itt is a gyermekkor elpusztíthatatlan, elfojtott vágyrezdülései szolgáltatták a tünet kialakulásához szükséges erőt; nélkülük a későbbi rázkódások utáni ellenhatások normálisan zajlottak volna le. A gyermekkor ezen hatalmas vágyteljesülési törekvéseit általában szexuális természetűeknek mondhatjuk.

De most már azután igazán nem kétkedem benne, hogy csodálkozást keltettem Önökben. Hogyan? Hát van egyáltalán gyermeki szexualitás ? — fogják Önök kérdezni. És vájjon a gyermekkor az életnek nem azon szaka-e, melyet a szexualitás hiánya jellemez ? Nem, uraim, ez kétségkívül nincs úgy; a szexualitás nem bújik be a pubertás idején a gyermekbe olyan hirtelen, mint az evangéliumi ördög a seretésekbe. A gyermeknek megvannak a nemi ösztönei és ténykedései kezdettől fogva; magával hozza azokat a világra 9 ezekből alakú ki, nagyon jelentőségteljes, fokozatokban dús fejlődés közben, a felnőttek úgynevezett normális nemi élete.

A véletlen kedvezése folytán épen az önök sorai közül hivatkozhatom egy tanúra, ki állításaim mellett fog vallani. Egy dolgozatot mutatok íme Önöknek, *dr. Sanford Bell* tol-

lából, melyet az „American Journal of Psychology“ 1902-ben tett közzé. A szerző a Clark University collegiumának tagja, ugyanazon egyetemé, melynek falai közt most összegyűltünk. A dolgozatban, melynek címe „A preliminary study on the emotion of love between the sexes“¹, s amely három évvel az én „Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie“ című munkám előtt jelent meg, a szerző ugyanazt mondja, amit én az imént mondtam Önöknek: The emotion of sex leve does not make its appearance for the first time at the period of adolescence, as has been thought.² A szerző, nint mi európaiak mondanók, amerikaiiasan dolgozott; 15 év folyamán nem kevesebb, mint 2500 pozitív megfigyelést gyűjtött össze, ezek közül 800 a maga észlelése volt. Azokról & jelekről, melyekben ez a szerelmesség megnyilatkozik, így ír : The unprejudiced mind in observing these manifestations in laundreds of couples of children cannot escape referring them to sex origin. The most exacting mind is satisfied when to these observations are added the confessions of those who kave, as children, experienced the emotion to a marked degree of intensity, and whose memories of childhood are relatively distinct.⁸ De még jobban meg fognak lepődni Önök közül azok, kik nem akarnak hinni az infantilis nemi élet létezésében, ha azt kell hallaniok, hogy ezek között a korán szerelmes gyerekek között, nem is kevesen, csak három, négy, vagy öt évesek voltak.

Nem csodálkoznék rajta, ha honfitársuk ezen megfigyelései önök között több hitelre találnának, mint az enyéim. Nekem magamnak nemrég szerencsésen sikerült egy szorongásban szenvedő öt éves fűcska analiziséből, melyet

¹ Előzetes közlemény a nemek közti szerelmi gerjedelemről. (Ford.)

² A nemi szerelem gerjedelme nem az ifjúkor időszakában mutatkozik először, mint eddig hitték, (Ford.)

³ Az elfogulatlan elme, ha e meg nyilvánkozásokat a gyermekpárok százainál figyelik meg, nem térhet ki az elől, hogy ezeket nemi eredetűeknek tartsa. A legkritikusabb *elmét* is kielégíti ez a feltevés, ha e megfigyelések mellett tekintetbe veszi azoknak a vallomását is, kik gyermekkorukban e gerjedelmet jelentékeny mértékben tapasztalták magukon s kiknek gyermekkori emlékképei aránylag élesek. (Ford.)

a saját apja vitt keresztül szakszerűen,¹ meglehetősen teljes képet nyernem a gyermeki szerelmi élet egy korai fejlődési fokának testi ösztöneiről és lelki megnyilatkozásairól.

Arra is emlékeztethetem Önöket, hogy barátom, *dr. C. O. Jung*, csak néhány órával ezelőtt olvasott fel ugyanezen teremben egy még fiatalabb kis leányon tett megfigyelést, kinél ugyanazon alkalmi ok hatása alatt mint az én pácienseménél — egy testvérke születésekor — csaknem ugyanazok az érzéki gerjedelmek, vágyak és komplexumok keletkeztek és voltak biztosan kitalálhatók. Nem esem tehát kétségbe azon, hogy Önök is meg ne barátkozzanak a gyermeki szexualitás eleinte visszataszító gondolatával; dicséretreméltó példaként csak *E. Bleuler-re*, a zürichi pszichiáterre hivatkozom, ki még csak egynehány év előtt nyilvánosan kijelentette, hogy „az én szexuális elméleteimmel szemben hiányzik benne a megértés“ s azóta a gyermeki szexualitást teljes egészében, saját tapasztalatai alapján megerősítette.⁸

Hogy a legtöbb ember, orvosi megfigyelők csakúgy, mint mások, a gyermek nemi életéről hallani sem akarnak, nagyon is érthető. A kultúrnevelés nyomása elfeledtette velük a saját infantil nemi ténykedésüket s most már nem akarják, hogy az elfojtott dolgokra emlékeztessék őket. Más meggyőződés alakulna ki bennük, ha vizsgálataikat az önelemzéssel, gyermekkori emlékeik revíziójával és magyarázásával kezdenék.

Tegyenek le a kételkedésről és lássanak velem együtt a gyermeki nemi élet méltánylásához, a legkorábbi életévektől kezdve. A gyermek nemi élete nagyon összetettnek bizonyul s azt sok, különféle forrásokból eredő összetevőre lehet szétbontani. Mindenesetre független még a fajfentar-

¹ Analyse der Phobie eines fünfjährigen Knaben. Jahrbuch für psychoanalytische und psychopathologische Forschungen. I. kötet I. rész. 1909.

² *Bleuler*, Sexuelle Abnormitäten der Kinder. Jahrbuch der Schweiz. Gesellschaft für Schulgesundheitspflege IX. 1908.

tás funkciójától, s annak csak később áll majd a szolgálatába. Ellenben arra szolgál, hogy a kellemes érzetek különféle fajtáit felébressze, melyeket analógiák és összefüggéseik alapján a nemi gyönyör¹ fogalmában foglalhatunk össze. A gyermek nemi gyönyörűségének főforrása bizonyos különösen ingerlékeny testrészek megfelelő izgatódása; ilyenek a száj, végbél és húgycső nyílása, de a bőr és más érzékfelületek is. Minthogy a gyermek szexuális életének ezen első szakában saját testében és nem a külvilág tárgyaiban leli a kielégülést, azért azt egy *Havelock Ellis* alkotta kifejezéssel az *autoerotizmus* szakának nevezzük. A testnek a szexuális inger keltésére különösen alkalmas részeit pedig *erogen zónáknak* mondjuk. Az egész kis gyermekek ujjszopása jó példa arra, hogyan történik valamely erogén zóna autoerotikus kielégülése; már az a *dr. Linder* nevű budapesti gyermekorvos is, ki először méltatta e jelenséget tudományos észlelésre, helyesen kéjkielégülés gyanánt fogta azt fel és kimerítően leírta annak átmeneteit más és magasabbrendű nemi ténykedési formákba.² Ezen életszak egy másik nemi kielégülési módja a genitale maszturbatórius izgatása, melynek oly nagy jelentősége marad a későbbi életkorban is és mellyel sok ember sohasem tud teljesen szakítani. Az autoerotizmus ilyen és ehhez hasonló működtetése mellett már igen korán jelentkeznek a gyermeknél a nemi kedvnek, hogy ahogy nevezni szeretjük: a libidónak azon ösztönrészelei, melyek egy idegen személyt választanak tárgyukul. Ezek az ösztönök ellentét-párokból lépnek fel, mint cselekvők és mint szenvedők; e csoport legfontosabb képviselőiként felemlítem itt a fájdalom-okozásban való gyönyörködést (szadizmus), annak szenvedőleges-ellenlábását (masochizmus), az aktív és passzív nézési kedvet, melyek elsejéből csak később ágazik ki a tudni-vágyás, míg az utóbbiból a művészi és színészi mutogatási hajlam

¹ »Sexuelle Lust.« (Ford.)

² Jahrbuch für Kinderheilkunde 1879.

fakad. A gyermek egyéb nemi ténykedéseiben már a *tárgyválasztás* szempontja uralkodik, itt már az az idegen személy, kit eredetileg az önfentartásra való tekintet tett jelentőségteljessé, a fődologgá lesz. A nemek különbsége azonban ebben a gyermeki időszakban még nem játszik döntő szerepet; nem követnek el tehát igazságtalanságot, ha minden gyermekben feltételeznek némi képességet a homoszexualitásra.

A gyermeknek ez a zilált és bár tartalomdús, de össze rendezetlen szexuális élete, melyben az egyes ösztönök a többitől függetlenül, csak a maguk kedvét igyekeznek kielégíteni, később két főirányban összefoglalódik és szerveződik, úgy, hogy a serdülő kor lezártaival az egyén végleges nemi jellege többnyire egészen kialakult. Egyrészt az egyes ösztönök alávetik magukat a genitális zóna uralmának, amivel az egész nemi élet a fajfentartás szolgálatába szegődik s a részletösztönök kielégülése csak annyiban marad fontos, amennyiben azok a tulajdonképeni nemi aktust előkészítik és előmozdítják. Másrészt viszont a tárgyválasztás visszaszorítja az autoerotizmust, úgy, hogy most már a szerelmi életben a nemi ösztön valamennyi komponense a szeretett lényben keres kielégülést. De az eredeti ösztönalkatrészek közül nem mindegyik jut szerephez a nemi élet ezen végleges kialakulásánál. Egyes ösztönök még a serdülő kor beállta előtt igen erős elfojtást szenvednek és kialakul a szeméremérintet, undor és erkölcs, melyek felügyelő módjára öröködnék ezen elfojtások biztossága felett. Mikor azután a kamaszkorral együtt bekövetkezik a nemi vágyakozások árözone, akkor a lélek említett ellenhatásos vagy ellentállási képződései azok a gátak, melyek ezt az özönt az úgynevezett normalitás medrébe kényszerítik és lehetlenné teszik, hogy az, a már elfojtott ösztönöket újból felébressze. Legalaposabban bánik el az elfojtás, az úgynevezett *kopprofil*, vagyis a válladékküürítéssel összefüggő gyermeki

gerjedelmekkel, nemkülönben azzal a rögzítéssel, mely az embert a primitív választás tárgyaihoz, illetőleg személyeihez fűzi.

Uraim! Az általános kórtan egy törvénye szerint minden fejlődési folyamat, melyet rendes lefolyásában valami feltartóztat, lassít vagy gátol, a kóros hajlamosság csiráit hordja magában. A nemi működés szövevényes fejlődését illetőleg is áll ez. Nem minden egyénnél megy simán ez a fejlődés és ilyenkor vagy rendellenesség jár a nyomában, vagy a hajlamosság arra, hogy az egyén később visszafejlődés (regresszió) útján megbetegedjék. Megtörténhetik, hogy nem minden részletöszton veti alá magát a genitális zóna uralmának; az ilyen, függetlenségét megtartó ösztön azután nem más, mint az, amit *perverzió*nak szoktunk nevezni; a perverzió a nomális nemi cél helyett a saját külön célját tudja érvényesíteni. Mint már említettem, az is igen gyakran előfordul, hogy az autoerotizmust nem sikerül valakinek végkép leküzdeni, amiről később a legkülönfélébb következményes zavarok tesznek bizonyosságot. Megtörténhetik, hogy a két nemnek kezdetben való egyenlőértékűsége marad meg; ennek a felnőtt korban homoszexuális ténykedésre való hajlandóság lehet a következménye, mely adott viszonyok között kizárólagos hasonneműséggé¹ fokozódhat. A zavarok ezen sora megfelel a szexuális működés közvetlen fejlődési gátlásainak; ide tartoznak: a *perverziók* és a nemi életnek éppen nem ritka általános *infantilizmusa*.

A neurózisra való hajlamosságot más úton lehet a nemi fejlődés megzavartatásából leszármaztatni. A neurózisok úgy viszonylanak a perverziókhoz, mint a negatívum a pozitívumhoz; bennük a komplexumok alapjai és a tünetek formálói gyanánt ugyanazokat az ösztönrészleteket lelhetjük fel, mint a perverzióknál, csak hogy itt a tudattalanból ható erők alakjában; vagyis ezek az ösztönök el lettek fojtva,

¹ Homoszexualitás. (Ford.)

de az elfojtás dacára a tudattalanból tovább is érvényesülnek. A pszichoanalízis kimutatta, hogy ezen ösztönökének igen zsenge korban történő túlerős nyilvánulása a részleges *rögzítődés* egy neméhez vezet, ami a nemi működés szerkezetében sebezhető pontot teremt. Ha azután a normális nemi tevékenység működtetése érettebb korban akadályba ütközik, akkor a fejlődési időszakban létesített elfojtás ép azokon a pontokon fogja felmondani a szolgálatot, amelyeken az infantilis rögzítődés létrejött volt.

Ez ellen Önök talán azt az ellenvetést fogják felhozni, hogy hiszen mindez nem is szexualitás; hogy én ezt a szót sokkal tágabb értelemben használom, mint amilyenben azt alkalmazni szokták. Ebben szívesen igazat adok Önöknek. De még ezután is kérdéses marad, vajjon nem Önök használják-e azt a szót túlságosan szűk értelemben, mikor csak a fajfentartás területére szorítkoznak. Ezzel elszalasztják az alkalmat a perverziók megértésére, a perverziók, a neurózis és a rendes nemi élet összefüggésének felismerésére és önkényt lemondanak arról, hogy a gyermek testi és lelki szerelmi életének könnyen észlelhető kezdeti szakát valódi jelentőségében megismerhessék. De bármiképp szóljon e szóhasználat feletti ítéletük, ne feledkezzenek meg arról, hogy pszichoanalitikus a szexualitást ama teljesebb értelemben fogja fel, melyhez őt a gyermeki nemi élet méltánylása juttatta.

Térjünk most még egyszer vissza a gyermek nemi fejlődéséhez. Itt pótlólag egyet-mást el kell még mondanunk, mert figyelmünket eddig a nemi életnek inkább csak testi, mint lelki nyilvánulásaira irányítottuk. A gyermek kezdetleges tárgy-megválasztása, melyet tehetetlensége magyaráz, nagyobb figyelmet érdemel. Ez a tárgy kezdetben az ápolásával foglalkozók személye, azonban csakhamar elfedi ezt az az érdeklődés, mellyel a gyermek szülei felé fordul. A gyermeknek szüleihez való viszonya, mint azt a gyerme-

kek közvetlen megfigyelése és a felnőttek elemző vizsgálata egyértelműleg kimutatja, egyáltalán nincs híjával a szexuális veleregzés elemeinek. A gyermek mindkét szülőjét, de különösen az egyiket, erotikus vágyainak tárgyául veszi. Erre többnyire maguktól a szülőktől nyeri az irányítást, kiknek gyengédsége a szexuális ténykedés legkifejezettebb jeleit mutatja, ha gátlások eredeti céljaitól el is térítik azt. Az apa rendszerint jobban szereti a leányát, az anya a fiát; erre a gyermek úgy reagál, hogy, ha fiú, az apja, ha lány, az anyja helyébe kívánczik. Azok az érzelmek, melyek a szülők és gyermekek ezen viszonyában, majd ennek mintájára a testvérek egymás közötti viszonylatában felébrednek, nemcsak pozitív — vagyis gyöngéd —, hanem negatív, ellenséges természetűek is szoktak lenni. Az így kialakult komplexum korai elfojtásra van ítélve, de a tudattalanból is igen nagy és igen tartós hatást fejt ki. Kifejezést adhatunk annak a feltevésünknek, hogy ez a komplexum, kiágazódásaival együtt, minden neurózisnak a magva, tengelye (*tengely-komplexuma*)¹ és ez jogossá teszi azt a várákozásunkat, hogy annak érvényesülését a lelki élet más területein is felismerhetjük. Az *Oedipus* királyról szóló hitrege, melynek hőse apját megöli és anyját veszi feleségül, még csaknem változatlan megnyilatkozása annak a gyermeki kívánságnak, melynek később a *vérrokonsági korlát*² áthághatatlanul útját állja. *Shakespeare* drámai költeménye, *Hamlet*, bár jobban felelve, ugyanezen vérrokonsági komplexum alapján épült fel.

Azon időtájt, mikor a gyermekekben a még el nem fojtott tengelykomplexum uralkodik, az értelmi tevékenységnek egy jelentős része áll a nemi érdeklődés szolgálatába. Kutatni kezdi, hogyan lesz a gyerek és a felnőtteknek sejtelve sincs róla, hogy azon jelek alapján, melyeket

¹ Kernkomplex. (Ford.)

² Inzestschranke. (Ford.)

nem titkolhatnak el előtte, mennyi sokat talál ki a gyermek az igazságból.

Többynire egy új testvér, új vetélytárs születése révén fenyegető materiális veszély kelti fel a gyermek kutató kedvét. A benne magában élő részlet-ösztönök irányítása szerint egész sorát alkotja meg az „*infantil nemi elméleteknek*“ például azt, hogy mindkét nemnél egyforma nemi szerveket tételez fel, hogy a gyermekeket evés útján fogantatja és a végbélén át születi meg és hogy a nemek érintkezését ellenségeskedő cselekménynek, valami birkózásfélének tekinti. De épen nemi alkatának éretlensége és az az űr, mely ismeretkörében a női szülőcsatorna elrejtett helyzete folytán kitöltetlenül marad, arra kényszerítik a bűvárkodó gyermeket, hogy e terméketlen munkáját abbahagyja. Maga ez a gyermeki bűvárkodás, valamint az általa termelt infantilis nemi elméletek, döntő befolyást gyakorolnak a gyermek jellemének kialakulására s a később nála esetleg fellépő neurotikus megbetegedés tartalmára.

Elkerülhetetlen és teljesen normális dolog, hogy a gyermek szüleit válassza első szerelme tárgyául. De nem szabad, hogy szerelmi vágya ezen első objektumokhoz maradjon rögzítve; elég, ha azokat később csak példányképeiül veszi, és a végleges tárgy választás idején a libidót más, idegen személyekre viszi át. Ki nem kerülhető feladat ezek szerint, hogy a gyermeki vágy elválasztassék és eltávolodjék a szülőktől, mert különben az ifjú egyén társadalmi alkalmasságát fenyegeti veszély. Abban az időszakban, amelyben az elfojtás a szexualitás részletösztöneinek kimustrálásán dolgozik, valamint később, mikor a szülői befolyás lazítása volna napirenden, amely befolyás azon elfojtási munka javarészéhez az indítékot szolgáltatta: nagy feladatok haramiának a nevelésre, melyeket ezidőszerint bizony nem mindig értelmesen és kifogástalanul oldanak meg.

Uraim! Nehogy azt véljék, hogy ezen elmélkedéseink

a nemi életről és a gyermek pszichoszexualitásának fejlődésétől túlságos messzire kalandoztak a lélekelemzéstől és az ideges zavarok gyógyításának feladatától. Ha úgy tetszik, bátran nevezhetik a pszichoanalízist folytatólagos nevelésnek, mely a gyermekkori maradványainak leküzdésére tanít.

V.

Hölgyeim és uraim! Az infantil nemi élet felderítése és a neurotikus tünetek visszavezetése erotikus ösztönrészekre néhány új és váratlan formulához segített bennünket a neurotikus megbetegedések mibenlétét és a bennük megnyilvánuló célszándékokat illetően.

Látjuk, hogy az ember akkor betegszik meg, ha külső akadályok vagy a belső alkalmazkodási képesség hiánya folytán erotikus szükségleteinek *valóságos* kielégítése lehetetlenné válik. Látjuk, hogy ő a *betegségben keres menedéket*, hogy annak segítségével az elérhetetlen helyett legalább pótló kielégüléshez jusson. Rájövünk, hogy a beteges tünetek az illető egyén nemi tevékenységének egy részét, vagy éppen egész nemi életét magukban foglalják és a realitástól való elfordulásban látjuk a betegség főtünetét és legnagyobb kártékonyágát. Sejtjük, hogy betegeink ellentállása a gyógyulással szemben nem egyszerű dolog, hanem több indítékból van összetéve. Nemcsak a beteg énje tiltakozik az ellen hogy megszüntessék azon elfojtásokat, melyek segítségével alkati kezdetlegességein felülemelkedett, hanem maguk a nemi ösztönök sem hajlandók lemondani a pótló-kielégülésmódokról, míg meg nem bizonyosodtak a felől, hogy a realitás valami jobbat ad értük cserébe.

Ez a menekvés a ki nem elégítő valóságból abba a világba, melyet biológiai kártékonyága miatt betegségnek nevezünk, de amely a betegnek némi közvetlen kéjkielégülési nyereséget is hoz, visszafejlődés (*regresszió*) útján tör-

ténik; a nemi élet visszatér fejlődésének egy régebbi, olyan rétegéhez, mely annakidején nem volt híjával a kielégülésnek. Ez a regresszió látszólag kettős: *időbeli*, amennyiben a libidó, az erotikus igény, korábbi időben átélt fejlődési fokokhoz tér vissza, és *formai*, amennyiben ezen szükséglet megnyilatkozásánál az eredeti és kezdetleges lelki kifejezőmódok alkalmaztatnak. De a regresszió mindkét formája közös cél, a gyermekkor felé irányul és egy pontban találkozik, amennyiben a nemi életnek infantilis állapotát eleveníti meg.

Minél mélyebben behatolnak majd az ideges megbetegedések kór-oktanába, annál tisztábban fogják látni az öszszefüggést a neurózisok és az ember lelki életének egyéb, akár legértékesebb alkotásai között is. Eszükbe fog jutni, hogy minket, akikkel szemben a művelődés oly nagy igényeket támaszt s akikre a belső elfojtások oly erővel nehezdednek, a valóság általában nem elégít ki s ezért képzeletvilágot építünk fel, melyben jól esik a realitás hiányait vágyteljesítő képekkel fedni be. Ezek a fantáziák igen sokat visszatükröztetnek az egyes egyéniség alkati mivoltából, de a való élet elfojtott gerjedelmeiből is. Erélyes és sikerdús az az ember, akinek sikerül munkásságával vágyfantáziáit megvalósítani. Akinek ez, a külvilág ellentállása vagy saját gyengesége miatt nem sikerül, az elfordul a realitástól, az ilyen egyén az őt jobban kielégítő képzeletvilágba vonul vissza, melynek tartalmát aztán, megbetegedés esetén, tünetekké formálja át. Bizonyos kedvező feltételek mellett van azonban egy lehetőség arra, hogy ezektől a képzelődésektől egy más úton visszatérjen a realitáshoz, ahelyett, hogy az infantilis rétegbe való visszafejlődés útján attól tartósan elidegenedjék. Ha valaki, aki a realitással összeütközésbe jutott, meg van áldva a lélektanilag még talányos *művészi tehetséggel*, akkor módjában áll képzelődéseit tünetek helyett művészi alkotásokká változ-

tatni át; ez által megmenekül a neurotikus ember balsorsától és ezen a kerülő úton visszanyerheti kapcsolatát a realitással.¹

Ahol azonban a valóságok világa elleni lázongás melől hiányzik vagy csak tökéletlenül van meg ez az értékes adomány, ott szinte elkerülhetetlen, hogy a libidó ugyanazon az úton, amelyen a fantáziák keletkeztek, visszafelődés útján a gyermeki vágyakat újra fel ne élessze s ezzel neurózist ne idézzon elő. A neurózis napjainkban a kolostorok helyét pótolja, melyekbe szintén oly egyének vonultak vissza, akik az életben csalódtak vagy akik az életre gyöngéeknek bizonyultak.

Hadd iktassam ide azt a főeredményt, melyhez az idegesek lélekelemző vizsgálata révén jutottunk, t. i., hogy a neurózisoknak nincsen sajátos, csak reájuk jellegző lelki tartalma, vagyis nincs bennük semmi olyan, ami az egészséges emberből teljesen hiányoznék; avagy, hogy *C. O. Jung* szavaival éljünk: az idegesek azokba a komplexumokba betegszenek bele, melyekkel mi egészségesek is küzködünk. Mennyiségi viszonyoktól, az egymással birkózó erők viszonylatától függ, hogy e küzdelem végeredménye egészség, neurózis, vagy ellensúlyozó túlbuzgóság lesz-e.

Hölgyeim és uraim! Még hátra van, hogy közöljem Önökkel azon legfontosabb tapasztalatunkat, mely a neurózisok nemi mozgató erőire vonatkozó feltevésünket meg- x erősíti. Valahány idegbeteget lélekelemzéssel gyógykezelünk, mindegyiknél fellép az úgynevezett *indulat-áttéted* meglepő jelensége, ami abban áll, hogy a beteg orvosával szemben oly mértékben tanúsít gyengéd, de igen gyakran ellenségeskedéssel kevert érzületet, melynek reális alapja nincs, s amely, mint azt fellépésének minden apró részlete bizonyítja, a beteg régi és öntudatlanná lett fan-

¹ *L. Otto Rank: Der Künstler. H. Heller, Wien 1907.*

² Übertragung. (Ford.)

táziájából, vágyaiból kell leszámaztatni. Érzelemvilágának azon részét, melyet már nem tud emlékezetébe visszaidézni, a beteg orvosához való viszonylatában éli át újra s csak ez az „indulat-áttételes“ újrátélés győzi őt meg ezen tudattalan nemi gerjedelmek létezéséről és azok hatalmáról. A tünetek, melyek — hogy vegytani hasonlattal éljünk — korábbi (legszélesebb értelemben vett) szerelmi élmények csapadékai, újból csak az áttétel élményének emelkedett hőmérsékében lesznek oldhatókká és másfajta lelki termékekévé átalakíthatókká. Ennél a reakciónál az orvos, *Ferenczi S.*¹ kitűnő mondása szerint, egy *katalitikus fermentum* szerepét játsza, mely a folyamat közben felszabaduló indulatokat magához köti. Az indulatáttétel tanulmányozása a hipnotikus szuggesztió megértésének is megadja a kulcsát. A hipnózis, melyet eredetileg betegeink tudattalan lelki életének felderítésénél technikai eszközül vettünk igénybe, akkor a gyógyítást támogatta ugyan, de akadályozónak bizonyult a tényállás tudományos megismerésére irányuló törekvésben; a lelki ellentállást egy bizonyos területről elhárította, de ennek határain a gátlást áthághatatlan sánccá tornyosította fel. Egyébiránt ne higyjék, hogy az indulatáttételt, melyről itt, sajnos, csak keveset mondhatok el Önöknek, a lélekelemző befolyása idézi elő. Ember és ember közötti minden viszonylatban s így minden beteg és orvosa között is önként jön létre ez a folyamat; ez adja tulajdonképeni magyarázatát az idegbetegeknél minden más úton elért gyógyító sikereknek is, és annál erősebben érvényesül, minél kevésbé sejtik létezését. A pszichoanalízis tehát nem teremti az indulatáttételt, hanem csak leleplezi azt a tudat előtt és felhasználja arra, hogy a lelki folyamatokat az elérni kívánt cél felé terelje. Mielőtt azonban az indulatáttétel tárgyalását megszakítanám, ki kell emelnem, hogy ez a jelenség nemcsak abból a szempontból jelentőségteljes, hogy a be-

¹ S. Ferenczi. Introjektion und Übertragung, Jahrb. f. psychoanal. u. psychopat. Forschungen, I, 2. 1909.

tegre, hanem abból is, hogy az orvosra meggyőzően hat. Tudom, hogy valamennyi követőm csak az indulatáttétel körül szerzett tapasztalatai útján győződött meg arról, hogy helyes dolgokat állítottam a neurózisok keletkezésmódjáról; nagyon is megértem tehát, hogy nem alakulhatott ki ily határozott véleménye senkinek, ki maga nem végzett pszichoanalíziseket, tehát nem is észlelhette közvetlenül az indulatáttétel hatásait. Hölgyeim és uraim! Nézetem szerint az értelem részéről kétféle jelentősebb akadály gördül a pszichoanalitikus gondolatmenetek előismerése elé; egyfelől az a szokatlanul szigorú és kivételt nem ismerő determináltság, mellyel az analízis a lelki életben számol, másfelől a tájékozatlanság azon sajátosságok felől, melyek a tudattalan lelki folyamatokat az előttünk ösmeretes tudatosaktól megkülönböztetik. A leggyakoribb ellentállási érvek egyike — betegeknél úgy, mint egészségeseknél — az utóbb említett tájékozatlanságra vezethető vissza. Félnék tőle, hogy a pszichoanalízis kárt okozhat, visszariadnak attól, hogy az elfojtott szexuális ösztönöket a betegben tudatosá tegyék, mintha azzal együtt járna az a veszedelem, hogy ezek azután benne a magasabb erkölcsi törekvéseket legyűrhetik és őt művelődésbeli vívmányaitól megfoszthatják. Nem tagadhatják, hogy a beteg lelki életében vannak sebzett helyek, de irtóznak tőle, hogy ahhoz hozzáérjenek, nehogy még fokozzák a szenvedéseit. Kíméletesebb dolog persze, ha a sérült helyet nem érinti az olyan, aki a hozzányúlásával csak annyit tud elérni, hogy fájdalmat okoz. De tudvalevőleg a sebészt sem riasztja vissza ez az érv attól, hogy a betegség góciát megvizsgálja s azt kezelésbe vegye, ha beavatkozásától tartós gyógyulást remél. Senkinek sem jut már eszébe, hogy olyankor is az orvosnak vesse szemére a vizsgálat közben esetleg elkerülhetetlen fájdalmakat, vagy a műtét utáni reakciós jelenségeket, amikor a beavatkozás célhoz vezetett s a beteg múltó rosszabbodás árán állapotának tartós javulását szerezte meg. Ugyan-

ilyenek a viszonyok a pszichoanalitikus munkájánál; neki is szabad igénybe vennie azokat a jogokat, melyek a sebész megilletik; ha ért a lélekelemzés technikájához, akkor hasonlíthatatlanul kisebb fájdalmat ró gyógykezelésével a betegre, mint a sebész szokott, úgy, hogy az az alapbaj súlyossága mellett szóba sem jöhet. Az a félelem pedig, hogy az elfojtás alól felszabadult ösztönök szétrombolják a kulturális jellemet, teljesen alaptalan; csak az aggodalmaskodhat így, ki nem veszi tekintetbe, amit pedig tapasztalatainkkal határozottan megállapíthattunk, hogy a vágyerjedelem, ha egyszer elfojtása meglazult, sokkal erősebben nyilvánul meg addig, míg tudattalan, mint ha tudossá lesz, úgy, hogy a tudatához az csak gyengítheti. A tudattalanban rejlő vágy befolyásolhatatlan, minden ellenkező irányú törekvéstől független, míg arra a vágyra, mely tudatos, minden, nmi szintén tudatos, de vele ellenkezik, gátlólag hat. Tehát a pszichoanalitikus munka, minthogy az eredménytelen elfojtás helyébe megbízhatóbb lelki mechanizmust állít, valósággal a legmagasabb és legértékesebb művelődési törekvéseket szolgálja. De mi lehet egyáltalán a sorsa a pszichoanalízis felderítette tudattalan vágyaknak, s mily úton-módon tudjuk azokat az egyén életére ártalmatlanokká tenni? Ilyen út többféle van. Leggyakrabban úgy végződik a dolog, hogy e vágyakat a velük szembezálló értékesebb irányzatok lelki működése közömbösíti. Az *elfojtás* helyét alapos megfontolásokon felépült *elítélés* foglalja el. S ez azért lehetséges, mert legnagyobbrészt csak az *én* korábbi fejlődési szakainak utókövetkezmenyeit kell az útból elhárítanunk. Az egyén annakidején csak azért fojtotta el a hasznavehetetlen ösztönt, mert akkor maga is gyenge és tökéletlen szervezetű volt; később, érett és erős korában, kifogástalanul uralkodhatik azokon a veszedelmes indulatokon. A lélekelemző munka más eredménye az lehet, hogy a felderített tudattalan ösztönök most már azon célszerű irányzatok szolgálatába

állíthatók, melyek zavartalan fejlődés mellett már előbb is elérhetőek lettek volna. Egyáltalán nem áll ugyanis, mintha az infantilis vágygerjedelmek kiirtása volna a fejlődés eszményi végcélja. A neurotikus eszmének elfojtása révén sok oly erőforrás kiapad, mely a jellem kialakulásánál és az életben való érvényesülésnél hasznos lett volna. Ösmerjük azonban a fejlődésnek egy sokkal célirányosabb folyamatát, az úgynevezett *átszellemesítést*¹, mely a gyermekes vágygerjedések erejét nem fojtja el, hanem értékesíteni is tudja olyképp, hogy az ösztönrészteket magasabb rendű, nem is okvetlenül szexuális célok felé irányítja. És a nemi ösztön alkotó erői kiválóan fel vannak ruházva azzal a képességgel, hogy eredetileg szexuális céljaikat tőlük távolabb eső és a társadalomra hasznos célokkal cserélik fel. Valószínű, hogy az ebből a forrásból nyert segítőerők képesítik csak a lelki életet arra, hogy a legmagasabb kultúr-eredményeket létrehozza. A korai elfojtás kizárja az elfojtott ösztön átszellemítésének lehetőségét; ha az elfojtás megszűnik, ismét megnyílik az átszellemítéshez vezető út.

Múlhatatlan, hogy a lélekelemző munkánál elérhető végeredmények közül a harmadikat is szemügyre vegyük. Az elfojtott vágygerjedelem egy részének joga van közvetlen kielégülésre és kell is, hogy azt az életben megtalálja. A művelődés nagy igényei túlságosan megnehezítik a legtöbb ember életét, ez által előmozdítják azok elfordulását a való élettől és neurózisok keletkezéséhez vezetnek, anélkül, hogy a nemi elfojtás ily túlságbavitelével megfelelő kulturális nyereséget érnének el. Nem kellene oly fenhéjazóknak lennünk, hogy természetünknek eredetileg állati mivoltát teljesen elhanyagoljuk s arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy a művelődés céljai között joggal helyet követel az egyes egyén boldogságának lehető biztosítása is. A nemi ösztön összetevő erőinek formálhatósága, mely azok átszellemíthetőségében

¹ Sublimierung. (Ford.)

nyilvánul, könnyen arra csábít, hogy annak mind messzebb menő átszellemítésével mind nagyobb művelődési eredményeket igyekezzünk elérni. De aminthogy számolnunk kell azzal, hogy a gépeinknél felhasznált hőmennyiségnek legfeljebb egy töredékét változtathatjuk át erőművi munkává, úgy arról a törekvésről is le kellene mondanunk, hogy a nemi ösztön energiámennyiségének egészét eltereljük eredeti céljaitól. Ez nem is sikerülhet nekünk, mert a nemiség túlságba vitt megszorítása szükségképen maga után vonja a rablógazdálkodás káros következményeit.

Nem tudom, nem vennék-e merészségnek tőlem, ha egy intelmmel fejezném be előadásaimat. Ezért csak indirekt módon adok kifejezést egy meggyőződésemnek, olyképp, hogy egy régi tréfás mesét mondok el, amelyből azután maguk vonhatják le a tanúságot. A német literatúrában szerepel egy *Schilda* nevű városka, melynek lakóiról mindenféle ravaszságot regél a fáma. Egyebek közt azt mondják, hogy volt a schildai polgároknak egy lovuk, melynek erőbírásával nagyon meg voltak elégedve s csak az az egy kifogásuk volt ellene, hogy oly sok drága zabot fogyaszt. Elhatározták, hogy kiméletesen bár, de leszoktatják erről a hibájáról, még pedig úgy, hogy mindennap egy pár szemmel kevesebbet adnak neki enni, amíg meg nem szokja, hogy az evéstől teljesen tartózkodjék. Egy darabig kitűnően ment a dolog, úgy, hogy a ló már csak egy szem zabot kapott és másnap lett volna a napja, hogy végre minden koszt nélkül dolgozzék. De reggelre az engedetlen állat megdőglött; a schildai polgárok még ma sem értik, mi volt kimúlásának oka.

Nekünk azonban legyen bátorságunk bevallani, hogy bizony az a szegény állat éhenhalt és hogyha a lónak lassanként az egész zabját elvesszük, nem kívánhatjuk, hogy még dolgozzon is.

Köszönöm, hogy meghívtak s hogy figyelemmel hallgattak végig.